

LETO III. · 1940

ŠTEV. 1

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: MESEČINA POZIMI — Jože Kerenčič: KRMLJENCA — Cvetko Zagorski: POZDRAVI — Cvetko Zagorski: VOJNA — Janko Samec: SLOVENSKO LJUDSTVO — Makso Robič: O BISTVU FILOZOFIJE — Ivan Mostnik: KRONISTOVI ZAPISKI — Luis Adamič: 30 MILIJONOV NOVOAMERIKANČEV — POROČILA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100'—, za pol leta din 50'—, za vsak mesec din 9'—, za dijake za vse leto din 84'—, za pol leta din 42'—, za vsak mesec din 7'—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prežete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 10'—, z vezavo vred pa din 20'—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800'—, pol strani din 400'—, četrt strani din 200'—.

OBZORJA

REVIJA
ZA LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN PUBLICISTIKO

UREJUJE
DR. VLADIMIR KRALJ

LETNIK III.

MARIBOR 1940

98560

OBBORJA

REVIA
ZA LEPOSLOVJE
UMETNOSTI
IN PUBLIKACIJE

Č 98560

030023761

Kazalo

Pesmi.

Caestus J.:	
Organizacija	439
O tempora	462
Nil novi	476
G. J.:	
Maribor z mosta	309
Lermontov M. J. (Caestus):	
Capra literaria	261
Martialis M. V. (Caestus):	
Epigrammaton VI, 53	415
Rudolf Branko:	
Mesečina pozimi	1
Neodposlano pismo	74
Pred sliko dame iz zgodnje renesanse I ^a , II	154
Mokri gozd	248
Fresko	321
Balada o grozi	367
Rožna polt	440
Trubarju	477
Samec Janko:	
Slovensko ljudstvo	21
Tjoš Juraj:	
Disonance pred viharjem (Nekje so ostali. Bataljoni smrti. Gazi, gazi. Ko bodo tovariši zaigrali. Dež lije in lije. Pomladi sredi zime. Na staro leto. Promotej. Nagrobni napis.) A kdo bo povedal tebi	413, 461, 487
Zagorski Cvetko:	
Pozdravi	14
Predpomladni sonet	113
Pesem	113
Junak na visokem belcu	171
Neurjem vsem	495
Zitnik V.:	
Slovenske gorice	384

Pripovedništvo.

Anžič Rajko:	
Pri stricu	239
Pri mami pod Pohorjem	369
Skozi zimo v pomlad	427
Cufar Tone:	
Pomlad v kleti	172
Ingolič Anton:	
Zapuščena hiša	229
Petnajsta	357
Kerenčič Jože:	
Krmljenca	2
Kranjec Miško:	
Nedeljsko popoldne	309
Ženitev Matije Berdena	416, 463
Potrč Ivan:	
Konec politike O Le Vanga	115
Študent Hirata Hutetami	155
Rudolf Branko:	
Nesporazum	53
Roš Fran:	
Grega je opravil	478
Slodnjak Anton:	
Pismo	58
Pred nadškofom	149
Zagorski Cvetko:	
Vojna	15
Profil Josipa Korošaka	101

Razprave, članki in eseji

A. C.:	
Ob pomembni petstoletnici	449
Adamič Luis (Krajger Vito):	
30 milijonov Novoamerikancev	31, 81
»Halo Phill«	189
»Bodoča vojna«, diktatura in Amerika	331, 384
Bratko Ivan:	
Moderno kmetijstvo	75
Razvoj poljedelskih obratov na slovenskem ozemlju v razdobju 1902 do 1931	196
Dr. Brenčič Radovan:	
Andro Mitrović in mariborska opera	136
Distelbarth P. (V. Kr.):	
Živa Francija	86
Gitermann V. (V. Kr.):	
Iz novejše kritike socializma	451, 496
Dr. Glonar Joža:	
Tannhäuser v Slovenskih goricah	185
Slovenske knjige po nemških knjižnicah	273

Humor v »Starih — žalostnih«	280
Slovenski pripovedniki med Nemci	322
Jad:	
Ob ruskem zgodovinskem filmu »Petru I.«	400
Jesenko Tine:	
Opomin Srečka Puncerja	387
Dr. Krajger Vito:	
Delovno pravo	128
Načelo javnosti v kazenskem pravu	202
Delo Louisja Adamiča v Združenih državah Severne Amerike	441
Mostnik Ivan:	
Kronistovi zapiski	29
Problemi angleške zunanje politike	211
Na vzhodu nekaj novega	398
Ortega José (V. Kr.):	
Poglavja iz individualistične poetike	262
Pregrad Mirko:	
Razmišljanje ob robu dogodkov	393
Dr. Robič Maks:	
O bistvu filozofije	22
Oris filozofije vojne	250
Rudolf Branko:	
Odgovor brez humorja dr. Jože Glonarja — O Starih žalostnih	336
Slodnjak Anton:	
Ob petdesetletnici Franceta Bevka	446
Spectator:	
K zlomu Francije	328
Vujec Štefan:	
Odmevi sodobne zemlje	488

Poročila

Dolar Jaroslav:	
Uprizoritev R. Golouhove Krizalide	287
Dr. Cvetko Dragotin:	
Ljubljansko gledališče	223, 288, 341
Job:	
Kobanski teden	218
Kos F. K.:	
Jesenska umetnostna razstava	39
Dr. Kr. V.:	
Mariborska drama 1939/40	139, 222
Dr. Kralj V.:	
Mariborska drama v sezoni 1940/41	502
Mirk Vasilij:	
Proslava 100letnice rojstva Čajkovskega	284
Mušič Zoran:	
Slikarska razstava kluba »Brazde«	501

Pahor P.:	
Bedřich Smetana, Má vlast	93
Rehar R.:	
Kolektivna razstava Lojzeta Šušmelja v Mariboru	220
Rudolf Br.:	
Likovna razstava Z. Mušiča in K. Putriha	215
Večer hrvatskih književnikov	283
Razstava likovnih umetnikov v Mariboru	286
Dr. Šijanec Fr.:	
III. Celjski kulturni teden	282

Zapiski

A. M.:	
Jakopičeva razstava v Celju	292
A. Ž.:	
Književne sveske	349
Reed John	504
Atanasov St.:	
Ivan Cankar v ruščini	504
Klopčič Mill v bolgarščini	505
J. A. G.:	
»Stoji, stoji tam Beli grad	505
Oblak Lojze:	
Nekaj pripomb k problemu vojne in miru	345
Rudolf Branko:	
Že Trubar	96
»Obzorja« in časopisna polemika	96
Ljubljanci na Linhartovi proslavi	142
Dva Shawa	142
Moralni in fizični činitelj	143
Praznoverje in matematika	143
Spomin Selme Lagerloef	291
Glasba	292
Cyrano de Bergerac	401
Italijanščina v šolah	402
Nenasitni bog Mars	402
Nazaj h grudi?	402

Ocene

Albreht Ivan:	
Nebo gori (Dolar Jaroslav)	100
Bevk France:	
Mlada njiva (Br. R.)	505
Bohinjski teden 1939 (Rehar R.)	304
Borko Jože:	
Osvobojeno gledališče (Žižek Fran)	300
Borštnik Škerlak Marija:	
Aškerc. Življenje in delo (Slodnjak Anton)	41

Cajnkár Stanko:	
V planinah (Dolar Jaroslav)	506
Dr. Dermota Anton:	
Slovenski politični problemi (Dolar Jaroslav)	52
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XX. Zbornik ob stoletnici društva 1839—1939 (Šijanec F.)	148
Glonar Joža:	
Stare žalostne (Rudolf Branko)	147
Gorše Miroslav:	
Doktor Valentin Zarnik (Job)	352
Gruden Igo:	
Dvanajsta ura. Slovenska Matica (Rudolf Branko)	47
Ingolič Anton:	
Na splavih (Onič Fran)	293
Jalen Janez:	
Previsi (Rudolf Br.)	460
Koledar Cankarjeve družbe 1940 (Dolar Jaroslav)	50
Kozak Juš:	
Maske (Budal Andrej)	297
Kozar France:	
Izpod zemlje (T. Č.)	507
Kranjec Miško :	
Povest o dobrih ljudeh (Dolar Jaroslav)	349
Do zadnjih meja (Rudolf Branko)	403
Lah Ivan:	
Druga knjiga spominov (Job)	460
Levstik Fran:	
Besede Slovincem (Dolar J.)	353
Ludvik Dušan:	
S potepuško palico (Onič Fran)	408
Mesesnel France:	
Jože Petkovšek, slovenski slikar (Dolar J.)	354
Pahor Jože:	
Matija Gorjan (Dolar J.)	350
Dr. Pintar Ivan:	
Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec (Dr. Černič Mirko)	145
Pogledi (Dolar J.)	353
Politična, gospodarska in socialna načela (Č. T.)	456
Prenner Ljuba:	
Neznani storilec (Dolar J.)	100
Prežihov Voranc,	
Samorastniki (Dolar J.)	295
Slovenska knjiga (Dolar J.)	148

Slowacki Juljusz:	
Oče okuženih (Glonar J.)	48
Sovre Anton:	
Stari Grki (Šijanec Fr.)	227
Stele France:	
Slovenske Marije (Dr. St. P.)	304
Umetnost v Primorju (Dolar J.)	354
Ptujška gora (Šijanec Fr.)	354
Šali Severin:	
Slap tišine (Onič Fran)	405
Šušmelj Lojze:	
Kobanski motivi (Rehar R.)	307
Trdina Silva:	
V provinci (Rudolf Br.)	226
Vodnikova pratika (Dolar J.)	52
Vodušek Božo:	
Odčarani svet (Rudolf Br.)	45
Dr. Vošnjak Bogumil:	
Jugoslovanski odbor (1915—1918) (Job)	506
Wendel Herman:	
Marseljeza (Dolar J.)	50
Popravki:	100

Oabilo na naročbo „Obzorij“

„Obzorja“ spadajo po svojih prispevkih, sodelavcih in po obsegu (544 strani) med naše najboljše in najcenejše revije. Ustanovljena so bila pred dvema letoma s točno opredeljenim narodno-obrambnim programom, da zbirajo okrog sebe vse pozitivne leposlovne, publicistične in kritične moči iz severne Slovenije (Spodnjega Štajerja in Prekmurja) in da obravnavajo v prvi vrsti leposlovne, narodne, socialne in gospodarske probleme teh krajev. V teku prvih dveh let je že dobila revija svoj obraz — svoje posebne probleme, svoje sodelavce, ki spadajo med naše najboljše pripovednike in publiciste, in svoj krog čitateljev. Njen smoter je bil doslej in bo še nadalje nepolitičen in narodno-kulturnen. V svojem bogatem gradivu skuša razgrniti vsa življenjska vprašanja našega naroda, z razpravami o specifično naših in drugih perečih vprašanjih sedanjosti skuša izločiti iz našega mišljenja vse tuje ideologije in nazore, ki so se v teku stoletne odvisnosti zagrizle v našo podzavest, v naše dejanje in nehanje. V reviji se obravnavajo vsi problemi iz vidika malega naroda, s stališča njegove koristi in škode, in s trdno voljo, da ohranimo in obranimo našo zemljo in kulturo, brez plahe zavzetosti v tuje velikaštvo, v tujo silo in nasilje.

Pred dvema letoma smo zapisali v uvodu prve številke naše revije:

„V vednosti vseh okoliščin, ki so pred 20 leti odločale in odločile našo narodno samostojnost, bo zagovarjala revija ideje zapadne demokracije, svobodo narodnega samoodločanja na vseh področjih državnega in meddržavnega življenja, zavedajoč se, da smo ob teh idejah pred leti kot narod vstali in da z njih zatonom v Evropi kot narod tudi umremo. Dosledno s tem bomo na oprezu pred vsemi ideološkimi pokreti z desne in leve, v katerih vidimo sodobne oblike svetovnih imperializmov, ki za male narode kot smo mi nimajo prostora na božjem soncu.“

Danes, ko je Evropa strmoglavila v drugo veliko vojno, so gornje misli še resničnejše in bolj žive nego pred leti.

Zato je tem bolj naša dolžnost in dolžnost vseh naših prijateljev, da pri zastavljenem smotru vztrajamo, da se duhovno in narodno uredimo in se pripravimo na vse, kar nam grozi in kar nas še čaka. Četudi bi šla katastrofa mimo nas in bi se neurje poleglo, doba po drugi veliki vojni nas mora

najti duhovno in nacionalno bolj pripravljene, kot smo bili pred dva in dvajsetimi leti. Kajti podoba je, da bo problematika novega časa, ki pride po vojni, zahtevala od posameznikov in naroda kaj pogumnih duš in jasnih glav.

Za leto 1940 so si Obzorja zagotovila te-le sotrudnike in prispevke:

Leposlovno prozo bodo prispevali: M. Kranjec, čigar umetniško intimne in psihološko globoke novele in povesti iz kmetiškega življenja spadajo med našo najboljšo prozo sploh; Ivan Potrč bo zastopan s številnimi socialnimi satirami iz sodobnega meščanskega življenja, ki obetajo veliko zanimivost v našem slovstvu. Socialno problematiko našega kmetstva in poljedelskega delavstva bodo slikale povesti znanega romanopisca A. Ingoliča. Lep estetski prispevek za duhovni obraz Prekije obeta leposlovje našega literarnega zgodovinarja A. Slodnjaka. Rapsod Prekmurja F. Godina bo sodeloval s svojo prozo, ki se odlikuje s sočnim koloritom in folklorno zanimivim jezikom. Veliko zanimanje obetajo satire malomeščanstva mladega pripovednika Cv. Zagorskega.

Dramatika bo zastopana z dr. A. Novačanom, čigar Friderik celjski, zgodovinska žaloigra v verzih, bo dogodek v našem slovstvenem življenju. Od pesnikov, ki so že doslej sodelovali pri reviji, opozarjamo zlasti na Br. Rudolfa, ki je mimo formalnih odlik, eden onih naših pesnikov, ki pišejo z utripom časa, iz duhovne problematike svoje dobe.

Enako bogat bo tudi publicistični del revije. Da napravimo ta del še bolj zanimiv, bomo uvedli v teku tega letnika novo zaglavje „Zapiski“, ki bodo glozirali vse pomembnejše dogodke in vprašanja pri nas in v svetu. V publicističnem delu opozarjamo na Bratkove temeljite, na statistični podlagi zasnovane razprave o kmetiških problemih pri nas in drugod. B. Borko nam je obljubil prispevke iz domačega in slovanskega kulturnega življenja. Dr. Anton Slodnjak bo obravnaval literarno-zgodovinska vprašanja. J. Glaser bo pisal o problemih naše pesniške stilstike, dr. J. Glonar o načelih prevajanja in o naši znanstveni terminologiji, Br. Rudolf o duhovni problematiki našega časa, V. Krajger o vprašanjih demokracije v svetu in pri nas. Dr. M. Robič in dr. A. Trstenjak bosta zastopala filozofsko publicistiko. Prinašali bomo tudi izbrana poglavja našega ameriškega rojaka L. Adamiča o Novoamerikancih, ki so zanimiva tudi zategadelj, ker je med njimi mnogo naših rojakov. O naših gledališčih bosta poročala dr. Vl. Kralj in dr. Dr. Cvetko, o likovni umetnosti dr. Fr. Šijanec, F. K. Kos in Br. Rudolf. Skrbeli bomo tudi za številna in izčrpna knjižna poročila.

Naročajte se na Obzorja! Pridobivajte novih naročnikov! Obzorja stanejo letno 100 din, za dijake za vse leto 84 din.

UREDNIŠTVO IN UPRAVA OBZORIJ
Maribor, Kopalniška ulica 6

MESEČINA POZIMI

BRANKO RUDOLF

Zdaj mesečina je srebrnkasto zelena
in vsa dolina v snegu potopljena,
a gora temna kakor zver — prežeča, preden skoči.
Velike, čiste zvezde, k nam sijoče
s prostora, kamor mislim ni mogoče,
žarijo mrzlo luč med sence, že rastoče
v tej zimski noči.

V zvoneči, mrzli noči prostor je prostran
in s srebrom tkan je zračni ocean,
a duh je miren in brez teže.
Pogled se ti lovi — za šalo — v silhuete
dreves, katerih veje so razpete
pred zvezdami, kot tanke mreže.

Med zvezdami je prostor brez vseh mej;
pokrajina je v meni, kot sem v njej,
rad vedel bi, zares kako se v uri tej
v pokrajino in v dušo seže.

V neznano lastno dušo, koder vsi
raziskovalci niso daleč smeli,
kjer vse bolj skrite so poti,
in kjer skrivnostne so globeli,
prepadi in močvirja davnih dni.

Nad dušami — nad mračnimi svetovi
pa prede srebro, ki ga mesec lije
in vse oblike so kot melodije
Beethovenove, ki pel je nad grobovi
— mogočna duša, koder se odkrije.

A srečen tisti, ki v tej zimski noči
— med begom časa, ki prehitro mine —
razume ta sijaj, — lijoči
v njegove lastne globočine.

Ki v miru — vendar hrepeneče
se spomni, kam ga v duhu vleče,
ki duša mu kot reka teče
— pa gleda v prostor in jasnine.

KRMLJENCA

(Poglavje iz daljšega teksta)

JOŽE KERENČIČ

1.

Pozimi niso mnogo kurili. Primanjkovalo je drv. Skozi zidovje, skozi špranje na razbitih šipah in skozi lepenko, ki je mašila prazne oknice, je uhajal v hišo mraz. Podnevi so se zadrževali v kuhinji, proti večeru so se preselili v zadnjo sobo. Iz napol razrušenega štedilnika je uhajal dim. Včasih se je zakadilo, da niso mogli vzdržati. Odprli so okna. Svež, mrzel zrak dima ni razgnal. Soba je ostala zatohla in zakajena, ko so se zgodaj zvečer spravljali spat. Mati v postelj ob steni, zraven nje na klopi Vanček, ob oknu Liza, v kotu nasproti materi pa oče. Peter je spal v sosednji sobi. Tam so kurili, kadar so pekli kruh.

Mati je imela rahlo spanje. Predramil jo je vsak nemir, gotovo pa je slišala Lojzeka, ko se je pozno ponoči vračal domov iz ključavničarske delavnice v trgu. Včasih, kadar tudi oče v dolgih zimskih nočeh ni mogel spati, sta se zaplela v počasne razgovore, ki so se tu in tam zavlekli do jutra.

Tisto noč jo je vznemirjal sever, ki je pihal okoli hiše in vel s snegom. Naposled so dočakali, da bodo zapregli, ko se zdani, na sani naložili krmljenca in ju odpeljali. Le kaka bo vožnja v takem vremenu!

Zaskrbljena, utrujena od ležanja je vzdihovala in se prevračala z boka na bok. Zaspati ni mogla. Zunaj je zavijal veter, po sobi so zateglo hropili, v kotu je oče presunljivo hlupal in v spanju nerazločno momljal. Zvečer je preveč pil. Kdaj je legel, mati ni slišala. Je prej zadremala. Ni se še streznil. Buditi ga ni marala.

Zazdelo se ji je, da je nekaj zaropotalo. Prisluhnila je. Slišala je veter, hropenje, vstajal ni nihče. Miru ji ni dalo. Morda pri živini ni kaj v redu. Zmislila se je na kravo Brezo, ki jim je pred leti mlada in zdrava poginila. Tudi takrat je ropotalo. Slišali so, zmenili se niso. Krave so se spopadle, Brezo so vrgle v jasli. Zjutraj so jo našli s krvavo peno na gobcu, izbuljenimi očmi, krvavečim razritim čelom in polomljenimi rogovi. Zid je okrušila, rešiti se sama ni mogla.

Ko bi se zopet kaj zgodilo, je prešinilo mater. Vznemirjena je vrgla z glave cunje in poklicala očeta: „Atek, ropot sem čula!“

Naglo je zahlipal, nerazločno je zajeceljal, nato je zastokal. Hip za tem je slišala, da znova spi. Sama se ni mogla pomiriti. Klicala je Petra. Takoj je ni razumel, potem je začel godrnjati, da se materi sanja. Spi naj in naj ne poslušaj, kje se ji bo kaj sčulo. Pri živini je vse v redu.

„Na Brezo se spomni“, je hripavo vpila mati v sosednjo sobo. „Vseeno je bolje, da pogledaš, četudi ni nič. Drugače me bo vso noč skrbelo.“ Stokajoče se je od okna oglasila Liza: „Da nas samo dramite!“

„Eh! Samo spali bi. Ko bi gorela hiša, ne bi vas spravila pokonci. — Peter! Pojdi pogledat! Če nočeš, moram sama,“ je odločno rekla.

Zaškripala je postelja. Peter je godrnjaje vstajal, natikal je škornje in se oblačil.

„Samo spali bi,“ je zatarnala mati. „Le jaz ne morem. — Liza, potipaj na klop! Lojzeka nisem čula, da bi prišel. Še vedno ga ni? Siromak! Bog ve, kje še gazi sneg! — Pa menda ne misli ta surovina, da ga bo cele noči zadrževal.“

Tarnala je in stokala...

Peter se je vrnil. Že iz prikleta sem je vpil, da je zastoj moral na mraz. Očital je. Mati se ni branila. Zaslišala je Lojzeka. Nekje na pragu ali v prikletu je otepal sneg, prerekal se je s Petrom, ki bi rad, da bi mu pomagal sezuti škornje. Lojzek ni maral. Prišel je v sobo, obstal nekje pri vratih. V sosednji sobi je preklinjal Peter in se mučil s škornji.

„Strašno dolgo te ni,“ se je oglasila mati. „Koliko je na uri?“

„Enajst,“ je iz teme odvrnil Lojzek.

„V pečici je kaša, v miznici kruh. V temi pojej! Luč ne sveti. Ni petroleja.“

Zagodrnjal je, dotipal se je do miznice, nato do štedilnika, odprl je pečico in izvlekel ponvo. Prižgal je vžigalico. V njenem soju so zaplesale stene in ležišča. Lojzek se je sklanjal nad ponvo in srepe z drobnimi očmi zrl v njo. Na kapi, na šopu las na čelu, na drobnem nejevoljno skremženem licu in po obleki so lesketale kapljice tajajočega se snega. Potem se je zgostila tema. Lojzek je nekje za mizo počasi mlaskil in rožljajal s ponvo.

„Kaj počnete tako dolgo,“ je vprašala mati. Odgovora ni bilo. Slišala ga je, kako je sunil žlico in ponvo po mizi. Nekaj časa je tiho sedel, kakor da nekaj razmišlja. Nato je počasi in globoko vzdihnil. „Samo žico pletemo,“ se je oglasil. „Poleti smo mlatili, zdaj pletemo žico. Ničesar ne bom znal.“ Začel se je sezuvati. Dotipal se je do štedilnika in po njem razprostrl obojke. „Kako se bodo osušile, ko je že vse mrzlo,“ je godrnjal sam s seboj. Zlezal je na klop. Pod njim je zašumela slamnjača. „Mama,“ je poklical. „Jutri peljete krmljence. Ali dobim škornje?“

„Dobiš,“ je tiho dejala iz teme.

„Brez njih več ne morem. Vsega me je premočilo. S kolesom ne morem v sneg, peš moram crkniti to zimo.“

„Dobiš,“ je ponovila mati.

„In petroleja kupite! Da ne bom žrl v temi te godlje. Pa v tem smradu!“ je pribil.

Čez nekaj hipov je glasno hropel. Mati je negibno obležala in razmišljala.

Zjutraj je vzpodbudno zaklicala s svojega ležišča. Pozimi jih ni bilo težko zbuditi. Liza se je prva dvignila, za njo Vanček in Peter. Lojzek je silno težko vstajal. Ko je zvedel, koliko je na uri, se je začel hudovati. Ni se še zdanilo. Zakasnil bo, ko ga niso prej prebudili, je tožil. Naglo se je napravljaj in grozil, da ne bo čakal na zajtrk. Mater je ujezilo.

„Toliko časa imaš, da v miru zajtrkuješ!“ je odločno rekla. „Naj smeat vzame tvoje ključavničarstvo in mojstra. Red bom naredila. Šla bom in mu povedala. Ne gre, da te cele noči izrablja.“

„Ne delajte tega,“ se je branil Lojzek. Odšel je v kuhinjo. Tam je pri-ganjal Lizo.

Preden je odšel, se je vrnil v sobo, kjer sta poležavala oče in mati. Zavoljo škornjev si ni dal miru. „Še zdaj so obojke mokre. Moram dobiti škornje. — Včeraj sem si ogledal pri čevljarju blizu naše delavnice škornje. Lepi so, trpežni. Še danes bi jih kupili.“

„Koliko stanejo?“ je vprašal oče. Lojzek se je obotavljaj povedati. „Preveč poceni niso,“ je mencal. „Okoli dvesto dinarjev.“

„Naj stanejo, kar hočejo. Pridem te iskat in kupila bova,“ je odločila mati.

„Raje ne hodite v delavnico. Pridem vas iskat k tehtnici.“

„Zakaj ne bi prišla? Te je sram?“

„Tam boste kaj rekli. Zavoljo tega me bodo črtili.“ Za hip se je zamislil. „Če pa pridete, se ne kregajte, ker ne bom potem imel miru. Še huje mi bo kakor Lukarju.“

Naglo je zaloputnil vrata in odšel.

Nekaj časa sta molčala, potem je dejala mati očetu. „Škornji so resnično dragi. Toda mora jih imeti, naj stanejo celega prašiča. — Ubožec! Celec bo gazil, ves dan bo stal tam premočen. Uniči se, četudi je iz kamna. Oba sta strašna reveža, naš in Lukar. Kateri je večji, sama ne vem.“

Lukarja so poznali. V bratvo je neko nedeljo za kratki dve urici prišel k Lojzku. Bil je drobnejši in manjši od njega. Nikogar svojih ni imel. Od prejšnje zime je bil pri mojstru. Tam bo ostal, ko bo Lojzek že izučen. Nikdo se ne bo zavzel zanj. Lukar so mu pravili, ker je bil s polja, kjer sade mnogo luka.

Očeta je bolela glava. Srepa je strmel v strop, včasih je s koščeno roko šel po plešastem zgrbančenem čelu, pobožal šiljasti nos in ostro štrlečo brado.

Mati je nekaj časa nemo poležala, obrnjena k steni, potem se je naglo dvignila, se oblekla in odhitela iz sobe. Vso hišo je napolnilo njeno bodreče vpitje, zdaj iz kuhinje, kjer je Liza kuhala zajtrk in pičo za svinje, zdaj s praga. Ogledala se je po zasneženem dvorišču, po poslopjih, čez cesto in grapo proti nasprotnemu bregu. Do tja ni videla, nad grapo je veter

kadil s snegom. „Otroci, zdaj je prava zima tu,“ je vpila mati s praga. „Hvala bogu, da smo repo pospravili!“

Mimo nje je smuknil v priklet Vanček. Lopato je pustil pri drvarnici, kjer je odmetaval sneg, tiril proti vodnjaku in mlaki. Zbežal je v kuhinjo, da se ogreje. Liza ga je odganjala od štedilnika, bil ji je v napotje. „Pusti ga, Liza, naj se ogreje,“ je vpila mati. „Potem pa hiti, Vanček!“

V prikletu se je izpod klobuka poševno ozrl na njo, potem se je ogledal mimo nje v sneg. „Danes ne grem v šolo,“ je zamomljal. Pomislila je in rekla: „Pa ostani doma. Grd je, kdor v takem vremenu podi deco v šolo.“ Vanček se je zadovoljno nasmehnil, hip za tem se je zresnil, s praga se je ogledal po dvorišču, nato je sključeno odhitel proti drvarnici, zagrabil lopato in jo zaril v sneg.

Ko se je Peter vrnil iz staje, je sprožil vprašanje o vožnji. Šlo je za to, da ni maral na pot.

„Komaj sem obul levi škorenj,“ je prepričeval mater in Lizo. „Ponoči ste me spodili iz hiše. Zopet mi je zateklo v gležnju in v stopalu. Do noge mi je več kakor do krmljencev.“

Razkoračil se je pred štedilnikom. Zdelo se je, da bo izbruhal kopico očitkov, kakor mnogokrat, zavoljo tiste deževne jeseni pred leti, ko so čistili potok ob dolgi njivi in se je prehladil.

„Očitati mi ni potrebno,“ je krepko dejala mati. Jaz moram tako zraven. Ne branim se. Sama pa ne pojdem, nekdo mora z menoj! Kdor koli!“

„Da se ne boste prerekli! Jaz pojdem,“ je dejala nekoliko posiljeno, toda korajžno Liza. „Toplo se bova oblekli, mama, pa bo! Snega se že ne bojim.“ Hudomušno in čemerno se je ozrla na Petra. Srepa je zapičil v njo pogled in jo prisilil k molku.

Zajtrkovali so. Peter, Liza in Vanček koruzno mlečno juho. Za očeta in zase je mati natočila kave. Ko mu jo je odnesla in se vrnila, je dejala: „Atek je hud. Pravi, da je grdo od tebe, Peter. Velik lenuh da si.“

Izzivalno je prisluhnil. „Zakaj pa oni ne gredo?“

„Atek? Ne vidiš, kakšen je? — Saj ni za nič,“ je dodala. „Le sram me je. Zopet me bo kdo vprašal: ‚Kje pa imaš dedce?‘ Kako naj se izgovorim? Eden je betežen. Sam ni kriv, v fronti so ga zmrcvarili. O tebi ne vem, kako naj rečem. Zmisliti si moram kaj.“

„Ne briga me. Recite, kar hočete,“ je zagodrnjal. „Vsakdo lahko vidi. V vsej fari, daleč naokoli ni fanta mojih let, ki bi šepal.“

Na te besede mati ni našla odgovora.

Preden so se zbrali, da bi šli nad krmljenca, in preden je Peter prignal soseda Franca, da bi pomagal pri nakladanju, je mati z Lizo odšla v hleve! Liza je v korita razlivala pičo s kuhanjem, mati je stopicala od hleva do hleva, z rokama se je oprijemala za tram in prikupno, zaskrbljeno zrla po lačnih krulečih svinjah. Od krmljencev se ni mogla ločiti. Odprla je hlev

in ju privabila v hodnik. Ogledovala ju je, božala po zalitih hrbtih, za ušesi in nad rilci, se z njima razgovarjala v nikomur umljivi, samo njej lastni govorici. Ni se ju mogla nagledati. Ko ju je znova zapodila v hlev, je še zrla preko trama. Iz oči ji je sevala žalost. Kar je ves ta čas mislila, je med vzdihljaji potožila Lizi.

„Strašno hudo, milo in krivo obenem mi je,“ je pripovedovala. „Koliko človek pretrpi z živino, preden mu doraste. Tako malo prejmeš za vso muko in skrb. Hraniš, čakaš, da dorase, in ko pride čas, da bi zaklali in si zavžili, naložiš in odpelješ. — Ničesar ne prodajam s tako muko, ne vina in jabolk, ne žrebeta ali teleta. Tu v hlevu pa ne prinesete škafa hrane, da nisem zraven. Teh škafov nanosimo strašno veliko. — Tako skrbiš vse leto. Letos bomo zaklali eno svinjo in tri prasce. Dva lepa krmljenca požre kupec. Morda niti tisočaka ne dobimo zanju. Prihodnje leto lahko trije ne bodo zadostovali, da se zasilno oblečemo in obujemo.“

Vračali sta se mimo kolarnice, Liza z velikim praznim škaфом v naročju. Mati je tožno zrla pred se.

3.

Nakladanje je bilo naporno in zamudno. Liza in Vanček sta pomagala Petru in sosedovemu Francu. Matere niso mogli nikjer prav uporabiti. Stopicala je za drugimi, prestrašeno je strmela v otepajoča se in presunljivo cvileča krmljenca. Ko je bilo vse opravljeno, so čvrsto povezali oba koša, deske, ročice in dno. Mati je šla okoli sani. Krmljenca sta sključeno rila po slami in se zamotila s koruzo, ki jo je natrosila po podu. Zadovoljno se je nasmehnila. Ni mala skrb taka vožnja! Ponekod se je dogodilo, da je živina zbesnela. Pobegla je z voza, si kaj polomila, ali pa je niso nikoli več videli. Take skrbi ne bi mati rada doživela.

V kuhinji na stolički pri odprtih vratih štedilnika je sedel oče in grel plešasto glavo. Tako se je hodil gret vsako jutro. Napol napravljen, s pošvedranim pokrivalom na zatilniku, z razpeto suktnjo, telovnikom in srajco, da mu je toplota lezla na razgaljene splahnele prsi, od katerih je zaudarjalo po gnoju, ki se je skozi gumasto cevko pod pazduho odtekal iz pljuč na cuaje, povezane na rano s staro materino ruto. Strmel je v ogenj, hlupal in pokašljeval. Sunkovito se je dvigala in nižala nad prsi zaceljena brazgotina. Tam sta mu manjkali dve rebri.

Ko se je prikazala v kuhinji mati, je z očmi lovil njen pogled. Brez besed bi jo rad opozoril, naj mu kupi cigare. Značilno je pritegnil roko k ustam, mlasnil je in puhnil. Mati ga je razumela. Prikimala je. Več se z njima ni imela časa ukvarjati. Zunaj je klical Peter. Kobili šta zapreženi čakali.

Liza je zlezla spredaj na sani. Mati, v veliko ruto ogrnjena, drobna

kakor šolar, se je sključila zadaj na deskah. Še je vpila z voza, naročala zavoljo obeda, živine in drv. „Pa pridni bodite,“ je vpila.

Potem sta se odpeljali. Ob cesti se je ustavilo nekaj otrok, ki so hiteli v šolo. Zrli so za sanmi, nato so se pognali v sneg in veter. Drugače ni bilo videti žive duše. Domovi ob cesti doli proti grapi so bili tihi kakor odmrli. Nizdol je lahko drčalo, navkreber proti glavni cesti je šlo težje. Mati bi stopila s sani, ko ne bi bila tako tesno ogrnjena in sključena na deskah nad krmljenci. Ko sta prišli na glavno cesto, je šlo laže. Od kobil je puhtelo. Mati in Liza sta s sebe otepali sneg. Skoro vso pot sta molčali. Zazeblo ju je, prvo v noge, potem je mraz silil više in više.

Vožnja pa kakor da se je vlekla v neskončnost: nekega voznika sta srečali, drugače žive duše ne mimo kloštrskih hiš, potem mimo grofovskih in drugih šum.

Po tej cesti je zarana hodil Lojzek. Včeraj, ta dan, hodil bo vso zimo.

4.

Pripeljali sta se premraženi. Pri tehtnici je čakalo mnogo sani. Živina je ždela v snegu, ljudje so stopicali okoli nje in pod streho pred tehtnico. Nekateri so se glasno razgovarjali, drugi so bili tihi in čemerni.

Niso še tehtali, kupca še ni bilo.

„Vsa trda sem od mraza,“ je zastokala mati. Zlezli sta s sani in pokrili kobili. Potem se je mati ozrla po ljudeh. Rada bi poiskala mešetarja Kocjana in poizvedela zavoljo cene. Zagledala ga je ob tehtnici med drugimi mešetarji. Razgovarjali so se, kadili cigarete in pili žganjico.

Mati je pristopicala. „Bog daj, Kocjan! No, kake so cene?“ je vprašala. Čeljusti so ji drhtele od mraza. Pogledal jo je, nato se je domislil in se nasmehnil. „Kromarica, vi ste!? Skoro vas ne bi spoznal, tako ste se ogrnili.“

„Ko pa je tako mrzlo,“ je dejala resno in vprašajoče se je zagledala vanj.

„Cene?“ Zmigal je z rameni. „Sam ne vem. Počakajmo, da pride kupec. Nekaj govore o štirih dinarjih.“

Mati se je osuplo zastrmela vanj. „Torej ne bodo po pet, kakor ste rekli,“ je bruhnilo iz nje. Nekdo se je zasmejal njenim besedam. Sovražno se je ozrla v visokega slokega moža. Potem se je zastrmela v sneg in zastokala.

Mešetar Kocjan se je v zadregi smehljaj. „Samo namignil sem vam zadnjič. Sam nisem vedel. Cene padajo. Videli bomo, ko pride kupec.“

Mati se je obupano ozrla po ljudeh. Zamišljeno je tavalala k svojim sanem. Spotoma je tu in tam ujela kako besedo. Skoro samo o ceni so govorili. Ljudi se je loteval nemir. „Jaz imam črno na belem, da mi bodo plačali po pet dinarjev,“ je vpil neki moški glas. „Videli bomo, ali me bodo ukanili ali ne.“

Liza je nergala. Mlad fant ji je čez sani nekaj vpil. Nejevoljna mu je odgovarjala. Potem se je okrenila k materi. „Hudiči! Enajst je že na uri, mi pa še vedno čakamo in zmrzujemo. Kaj ste zvedeli?“

Mati ni takoj odgovorila. Naslonila se je na sani. Skozi deske se je zagledala v prašičje ščetine, dokler ni srdito bruhnilo iz nje: „Grabi me, da bi se odpeljale in ju doma zaklali. Po ničem, zastonj naj jih damo. Vsa martra in skrb, vidim, vsi računi gredo navskriž.“

Strmela je skozi deske, oči so se ji zasolzile, vseeno, ali je hotela ali ne. Ni se brigala, ali jo kdo gleda, zajokano in srdito.

Kupca niso mogli dočakati. Ljudje so bili čemerni. Nekateri so glasno preklinjali zavoljo sebe, živine in te kupčije.

Proti poldnevu je z glasnim hupanjem in ropotaje izza hiš privozil velik tovorni avtomobil. Mešetarji so začeli nekatere voznike razganjati, da bi naredili avtomobilu prostor. Tudi mati in Liza sta se morali izogniti.

Izstopil je visok, rejen človek v rjavi usnjeni suknji. Okoli njega so se zbrali mešetarji. Nekaj je spraševal, razlagal in kazal po saneh. Z okornimi koraki se je napotil proti tehtnici, spotoma se je tu in tam ustavil. Pred tehtnico je obstal, prižgal je cigaro, nato je razburjeno zakrilil z rokama. Ozrl se je po ljudeh in začel vpiti. Takoj ni bilo razločiti njegovega glasu od ostalih, v hipu pa je nastala tišina.

„Živine je dosti, preveč,“ je vpil. „Nekateri se upirajo. Kdor da krmiljenje po štiri dinarje kilogram, naj ostane! Kdor noče, lahko odide! Višje cene danes ni.“

Nastalo je godrnjanje, nekateri so z vpitjem in grožnjami dajali duška svoji nejevolji. Spogledovali so se. Kdo bo prvi ošvrknil živino in se odpeljal? Ni ga bilo med njimi. — Kdo ve, mar ne bodo za teden dni krmiljenici še cenejši.

Kupec in nekaj mešetarjev so zlezli k tehtničarju, šepastemu invalidu Lazarju, ostali so urejali ograjo. Tehtanje je začelo z velikim vpitjem. Vsakdo bi hotel prvi opraviti. Nekateri so se zgovarjali, da so prvi prišli, drugi, da so dve uri hoda daleč doma. Drenjali so se. Z muko so mešetarji napravili nek red. Začelo je vznemirjeno otepanje in presunljivo cviljenje, vpitje in smejanje, preklinjanje in tarnanje.

Mati in Liza se nista skušali zriniti naprej. Odtod itak ni mogoče, dokler ne plačajo. To pa pride na kraju.

Liza je prosila fanta, ki ji je že prej nagajal, naj jim pomore, ko pridejo na vrsto. Fant ji je prikupno mežikal. Stegnil se je, hudomušno je zagrozila in pokazala bele zobe. „Seveda ti pomagam, dekle,“ je vpil fant in se na vsa usta zasmel. „Še tebe odnesem, če hočeš nekam —, da me boš nekoliko ogrela.“

„Me preveč zebe,“ je vračala Liza.

Za njune mladostne čenče se mati ni zmenila. Poklicala je Kocjana ma-

lo na stran. „Slišite, Kocjan,“ je začela nekam v zadregi. „Tehtanje stane tri dinarje, kaj ne? Denarja nisem vzela s seboj. Ako imate, mi dajte, pa potem odračunajte!“

Denar bi že vzela, a doma so bili brez dinarja. Tega ni hotela povedati.

„Šest dinarjev bo stalo za oba. Vsakega bomo posebej tehtali,“ je povedal Kocjan. Segel je v žep in dal materi denar. „Ne jezite se name, da ste morali tako dolgo čakati. Tudi zavoljo cene nisem kriv. Kupec noče ali ne more, kaj jaz vem. Pravi, da dobi letos krmilencev kolikor hoče.“

„Molčite!“ je tiho dejala mati. Bilo ji je na jok.

Topo se je zastrmela pred se. V roki je krčevito stiskala sposojeni drobiž.

Končno so tudi njeni krmilenci prišli na vrsto. Skrb je prepustila Lizi, Kocjanu in fantu, sama se je zrinila k tehtnici. Hotela je biti zraven, da je ne bi ukanili.

Večji je tehtal sto štirinajst, manjši sedem in devetdeset kilogramov.

Mati je plačala tehtničarju. Prejela je listek, stlačila ga je v nedrije. Ozrla se je proti avtomobilu. Ta hip sta Kocjan in fant vrgla med druge krmilence njenega manjšega. Moški, ki je stal na avtomobilu, ga je z brco spodil mimo sebe. Hip kasneje mati svojega od drugih ni več razločila.

Ko je končalo nakladanje, so razen nekaterih bližnjih, ki so živino spravili domov, čakali na denar. V tehtnici je kupec delal račune z mešetarji. Ko je bilo opravljeno so se mešetarji prismejali med čakajoče in jih vabili v bližnjo krčmo, kjer prejmejo denar.

Materi se je uprlo. V krčmo ni marala, tam bo morala nekaj naročiti in trošiti. Tudi mešetarji bi radi pili na tuj račun. Pohitela je za Kocjanom. „Tu mi izplačajte, mudi se mi,“ je moledovala. Pomagalo ni. „Pa me vsaj ne zadržujte, večer bo, imam pa še toliko poti,“ je prosila in šla z ostalo procesijo. V krčmi je nastalo prerivanje in vpitje. Drenjali so se okoli mešetarjev, sedali in naročali. Kocjan in mati sta hitro uredila. Mahal je z listkom, kracal po svojih papirjih in polglasno računal.

„Sto štirinajst, sedem in devetdeset, kilogram pri vsakem odbijemo.“ „Še to!“ je dehnila mati. — „Vedno je bilo tako. Skupno dve sto devet kilogramov po štiri, to znese osem sto šestindrdeset. Prejeli ste dvajset dinarjev are in danes šest. Dobite še osem sto deset. Tukaj so. — Ne boste ničesar popili?“

„Kje neki, še trošim naj,“ je trpko dejala in z mize pobirala denar. „Vi boste svoje prejeli, jaz niti od daleč ne. — Tu imate za četrto vina, spijte ga, jaz nimam časa. Srečno!“

Zrinila se je mimo ljudi. Kupila je štruco kruha in zbežala iz krčme. Zunaj je še enkrat pregledala denar, papir in drobiž je zvezala v robček in shranila v nedrije. Vrnila se je k Lizi in pretrgala štruco na dvoje.

„Tu imaš, jej. Kar zbežala sem. Tako diši v krčmi. Juho bi si že naro-

čila, pa ni časa. — Tako, najbolje bo, da se ti sama odpelješ. Jaz bom že do teme nekako prišla.“

Liza se ni vdala.

„Ne boste hodili peš,“ je menila. „Ne pustim vas tu. Zdaj hitro k Lojzku, potem nakupite, pa domov.“

Odpeljali sta se proti Lojzekovi delavnici. Pred hišo sta zaustavili. Lojzek se je prikazal med vrati delavnice. „Dolgo vaju nisem mogel dočakati,“ je veselo dejal. „Mislim sem že, da vaju ne bo.“ Mati je lezla s sani, zaustavil jo je, zaupno je pripovedoval: „Ne hodite notri. Samo Lukar je v delavnici. Mojster obeduje. Zelo siten je danes. Ni, da bi z njim govorili. Lukar je že prejel dve vroči klofuti. — Glejte, tam imajo škornje, ona tretja hiša. Pojdimo, zdaj imam nekoliko časa.“

Mati si ni mogla kaj. „Pa pojdimo!“ je rekla. Spotoma je Lojzek na kratko povedal, da se je Lukarju zapelala žica. Tepen je bil in k obedu ni smel.

Škornji so bili materi všeč, samo predragi so bili. Tarnala je: „Vse je tako drago, kar kupimo. Danes sem peljala dva krmljenca, leto in čez smo ju dnevno krmili, pa sem dobila le osem sto dinarjev za oba.“

Čevljar je bil zgovoren, priduševal se je. Popustil je na sto devetdeset dinarjev. „Ceneje res ne morem,“ jo je rotil. Mati se je ozrla v Lojzeka. Njegove drobne oči so jo prosile. Stopila je k steni, odpela bluzo, iz nedrij je privlekla robček in odštela denar.

„Hudo je na svetu,“ je vzdihnila.

Lojzek je vrgel škornje čez ramo. Sloko lice se mu je razlezlo. Veselja ni mogel prikriti. Zunaj je škornje znova radostno ogledoval. Zavihtel jih je nad glavo in se nasmehnil Lukarju, ki je kupal skozi vrata delavnice.

Ob slovesu se je mati domislila, poiskala je denar in stisnila Lojzku v roko dva dinarja. „Pojdi in kupi sebi in Lukarju klobaso.“ Lojzek je pokazal dve vrsti ostrih zob. Meso je imel zelo rad. Odhitel je proti delavnici, vihtel je škornje nad svojo in nad Lukarjevo glavo in se na vsa usta smejal. Potem se je ozrl na mater, ki ga je s sani zanosno gledala, in vpil za njo: „Tako se preobujem. Danes se vrnem v škornjih.“

Ko sta zavili okoli vogala, je mati rekla Lizi: „Zaslužil je škornje, siromak! Tako vesel jih je. — Z mojstrom, s to surovino — drugače ga ne morem imenovati — bi pa resnično rada govorila. Le da bi potem našega morda črtil kakor tega Lukarja. Bogve, koliko klofut je prejel Lojzek. Tega nam ne bo povedal. — Ne bi ga bili pustili pri tem mojstru, ko bi si mogli kako pomagati. Mnogo bo še pretrpel, vzdržal pa bo, to vem!“

5.

Dopoldne je oče nekaj časa posedal v kuhinji pred štedilnikom. Glavo je rinil k plamenu, od hipa do hipa jo je drgnil z žganjico. Domislil se je

in kakor večkrat si je odvezal ruto, ki je obvezovala rane pod pazduho. Krajce suknje in telovnika je pridrževal z laktom, z brado pa srajco na prsih. Z vrvi nad štedilnikom, kjer so visele njegove oprane cunje, je vzel svežo krpo in na njo nalil žganjice. To prevezovanje ga je utrujalo. Močnejše je zadihal. V cevki med rebri pod pazduho je zapiskalo. Izcedilo se je nekaj kapljic gnoja ter se izlilo med smeti in drva.

Za mizo je sedel Vanček. Lupil je krompir za juho. Postrani z odporom je zrl očetovo početje. Potem je skremžil usta in rekel: „Zopet cedite gnoj. Pojdite nekam drugam, ne smradite v kuhinji! V tem gnoju ne bom kuhal krompirja.“

Oče ga je iznenadeno pogledal, potem se je ozrl na drva. „Saj nisem pocedil,“ se je branil.

Vanček se je začel sponašati. „Vsa hiša je že polna vašega gnoja. V vsak kot nacedite. V sobi ob naši postelji bi se lahko prevezovali. — Pa v napotje ste tu. Še ogenj bo pogasnil.“

„Ne očitaj mi! Takoj odidem v posteljo,“ se je branil oče in se prevezoval. „Vsem sem v napotje. V sobi je mrzlo. Vsem smrdi moj gnoj. Meni tudi smrdi. Ne morem za to, ako mi teče. Nisem kriv, da so me zmrcvarili v tej prokleti vojski.“

Vstal je, stoličko je odsunil pod klop, z vrvice je pobral nekaj krp in jih stisnil pod pazduho. Potem je odbežal v sobo. Vanček je zlezal izza mize, šel k štedilniku, se namrdnil in ogledoval drva. Nato je vzel pepel in ga previdno natrosil po polenih. Ni tega končal, ko ga je klical hripav, očetov glas. Nejevoljen je odšel v sobo.

„Kaj bi zopet radi?“

„Vanček!“ je začel oče s pomirjenim, prosečim glasom. Ležal je v postelji, zapičil je vanj belkaste oči. „Pojdi mi k Vincu po ‚Invalida‘. Morda bo le kaj zavoljo invalidnine. Nov zakon obljublja. Morda kaj piše o tem.“

„Zdaj ne utegnem.“

„Pa Peter?“

„On je pri kovaču. Po obedu pojdem, če hočete. Zdaj moram skuhati,“ je menil Vanček in se vrnil v kuhinjo.

Oče je vzdihnil. Bilo mu je pusto. Tesno se je ogrnil v odejo. Sam s seboj je golčal in vzdihoval. „Saj ne bom dočakal. Kje neki! Prej bom umrl. Ko bi vsaj toliko prejemal, da bi bilo za cunje, za obveze. — Nikoli! Prej bom crknil.“

Dolga leta sem ni prejemal nič več. Zavoljo zemlje, ki so jo imeli. Kakor da zemlja sama rodi.

Do invalida Vinca ni bilo daleč. V viničariji pod bregom, pol poti do cerkve je bival. On je še vedno prejemal invalidnino, ker je bil brez zemlje. Tudi „Invalida“ so mu pošiljali.

Ko so poobedovali krompirjevo juho in zelje s kruhom, je Vanček šel in prinesel časopis. Oče se je dvignil z ležišča.

„Kaj pravi Vinc?“

„Vprašal je, kako vam je.“

„Preglej, kaj pišejo!“

Vanček se je postavil sredi sobe, prebiral je in listal. „Nič posebnega ne piše, za vas ničesar,“ je končno menil in dal časopis očetu.

„Zopet nič,“ je zastokal oče. „Hudiči! — Morda je pa le kaj, a nisi videl.“ Okrenil se je k steni in razprostrl časopis. Ni več dobro videl, branje ga je utrujalo.

Medtem je Vanček prinesel iz kuhinje žerjavice in zakuril v sobi. Skozi razpoke v štedilniku se je zakadilo. Oče je odložil časopis, prekril se je čez glavo. Vanček je odprl okno, nato se je umaknil v sosednjo sobo. Vrnil se je, ko se je nekoliko odkadilo. Zaprl je okno in določil na ogenj drv. Oče je pokukal izpod odeje, zahlipal in zakašljajal je. Potem je razbolelo zatarna!: „Mame in Lize dolgo ni. Ko bi že prišla mama! Vsa bo prezebla.“ Ostal je sam. Zagrabil je časopis in se silil z branjem. Večkrat je oddihal, zopet prelistal in bral. Potem sta mu počasi roki omahnili, „Invalid“ je zdrknul na tla. Oče je zadremal.

Ko se je prebudil, se je pretegnil, globoko je vzdihnil in se zagledal po sobi. Lahne meglice dima so se sprehajale od štedilnika. V hiši ni bilo čuti žive duše. Nekje zunaj je votlo udarjalo. Nekdo je cepil drva.

Oče je vzdihoval, oziral se je po sobi, razmišljal je in prisluškoval. Nato je začel vpiti in klicati Vančeka. Dolgo je vpil, ko se je oglasil Vanček zunaj, nekje pod oknom.

„Mame še vedno ni?“ je vpraševal oče.

„Zdi se mi, da se z Lizo peljeta,“ je odmevalo od okna.

„V tem mrazu in snegu,“ je stokal oče. Nemo je prisluhnil in čakal. Še ni mogel dočakati. Potem je zaslišal zunaj glasove. Vzpel se je v ležišču. Skozi okno ni videl ničesar. Ledene rože so pokrivalo stene.

Čez čas je od nekod iz prikleta odmeval materin glas. „Dobro odrgnita kobili, da se ne prehladita,“ je vpila.

Oče je zadovoljen nerazločno zamomljal. Dvignil se je, se naslonil na roki in radovedno zastrmel v vrata.

6.

Prva je v sobo stopila mati. Za njo je prišla Liza in na mizo položila omot in steklenico s petrolejem.

„Prej bi dočakal smrt kakor tebe,“ je bruhnilo iz očeta.

Mati ga je ošinila z motnim pogledom, potem se je počasi ogledala po sobi, raztegnila je roki, vrgla s sebe ruto in se sesedla na klop. Takoj ni

spregovorila. Globoko je sople in pritiskala k ustam pestnici. Nato se je obrnila k očetu in hripavo rekla:

„Kako naj prideva prej, ko sva do poldneva morali čakati na kupca!“

Z Lizo sta se začeli sezuti. „Kakor da nimam prstov,“ je potožila mati. „In ledovja ne čutim, tako sem vsa trda.“ Domislila se je in rekla: „Liza, kje imaš cigare? — Atek, tri sem ti kupila, pa ne pokadi vseh danes!“

Očetove oči so zažarele. Zlezal je s postelje, pricapljal k Lizi in iztegnil roko. „Samo eno,“ je jecljal spotoma. „Ostali mi shranite za jutri.“ Cigaro je obliznil, nato se je sklonil k štedilniku, si jo v ognju prižgal, strastno zapuhal in odbežal nazaj v posteljo. Medtem je mati zrinila nogi v pečico, roko je stegnila proti mizi, kjer je Liza začela razvezavati oмот. Otožno je pogledala očeta in zatarnala:

„Tam, glej, je vse! Krmilencev ni več, denarja tudi ne!“ Zagledala se je proti steni in se zamislila.

Zganila se je, ko sta se iz staje vrnila Peter in Vanček. „Ali sta dobro odrgnila kobili?“ je vprašala, nato je povišala glas. „Peter in Vanček! Nocoj je vse opravilo pri hiši vajino. Liza in jaz se ne ganeva iz sobe. Dovolj sva se premrazili!“

Vstala je, šla k mizi, kjer sta se ob Lizi gnetla Peter in Vanček. Začela je naštevati: „Vsakdo je dobil nekaj. Kupila sem, kolikor sem mogla. Petru za dve srajci in spodnje hlače, Vančku za spodnje hlače, ateku za srajco, za dve rjuhi, da ne bomo kakor cigani, Lizi za obleko, za predpasnik. Škornje sem kupila Lojzku, vsem podplate za popravilo, tole pa sebi za hlače, da čez zimo ne zmrznem. Zdaj pa poglejte račun! Na papirju je vse. Za glave se lahko zgrabite, toliko znese. Nekaj malo denarja sem prinesla za sol in petrolej. To je vse! Božič je tu, brez krajcarja bomo.“

Stala je sredi svojih, pogledala je drugemu za drugim v lice, vzdihnila je in rekla: „Vidim vas, niste zadovoljni. Vsak misli: ‚Meni je potrebno to in ono bolj kakor drugemu, kar je dobil! Vidim in vem, da bi najraje drug drugemu začeli očitati. Vanček, ti vihaš nos. Hlač ti nisem mogla prinesiti. Ni šlo. Pa krpaj, stare! Vsi krpajmo, kolikor se da! Naj bo krpa na krpi! Tudi tebi, Peter, nisem mogla ustreči. Ne gre in ne gre. — Vsi vidite, kako je. Tako dolgo smo krmiljenca hranili in zdaj sva prinesli nekoliko teh cunj. Vso pot sem razmišljala. Povejte mi, ali se nam izplača? Ne, tisočkrat ne! Pa moramo, hočemo ali ne.“

„Čakajte! Ko dobim invalidnino, bo boljše,“ se je oglašil oče.

Mati je pogledala, potem so ji oči zdrknile na časopis, ki je ležal poleg postelje. „Ali že kaj piše o tem,“ je vprašala.

„Ne piše,“ je tišje dejal oče. Dalje mu mati ni pustila govoriti. Zamahnila je z roko in se trpko nasmehnila.

„Molči!“ je rekla. „Invalidnina?! Le zapomni si: ne boš je dočakal.“

Ne ti, ne jaz. Prej umreš. Ni jih, ki bi ti jo dali. Ni jih in jih ni,“ ji je vztrepetal glas.

Nekaj hipov so vsi molčali, potem je rekla mati:

„Dajte nama jesti! Liza in jaz sva lačni. Nisva mogli trošiti. — Da, ko bi krmjenci imeli ceno! Tako pa nekdo drugi žre mesto nas!“

POZDRAVI

CVETKO ZAGORSKI

Na rosne žice -
širok razpete -
daleč hiteče -
drobne ptice sedajo.
S toplimi kljuni
vroče besede -
nikdar izpete -
pesmi žareče ščebečejo.
Drobne kaplje -
biserne kaplje -
po žicah polzeče -
srebrno zveneče pojejo...

„O, drobne ptice,
drobne lastavice,
ozka krila brž razpnite,
predno preko morij odletite,
preje kot puščice
spustite na ostre se bodice!
Tostran, onstran meje -
v jarke trohneče
kot strune zveneče
žice bodeče uberite!“

Potem samo še eno željo imam.
Tam na obalo spustite
se za hipec sam:
moja najdražja je tam.
Pred oknom na žici posedite,
kakor pesem ubran
pozdrav udan ji izročite!

Potem pa v višave -
v sinje daljave švignite,
še v tople globine
črne celine
pozdrave miru ponesite!“

VOJNA

CVETKO ZAGORSKI

Prvega septembra zjutraj je stopil Josip Korošak kakor sleherni dan na prag, zaprl za seboj hišna vrata, dvignil glavo, da so se usta samogibno malo odprla, in se ozrl pazno v nebo. Obetal se je jasen, sončen dan zgodnje jeseni. Josip Korošak je zadovoljno pohrkal, malo je zmajal z rameni, kakor da bi si hotel popraviti suknjo, potem se je zravnal in sklenil roki na hrbtu. Tako je stopal že dolga leta jutro za jutrom na cesto in vsi ti gibi so mu prešli v navado in niso trajali delj kakor dva, tri korake. Potem je lagodno koračil po pločniku. Rad je vstajal že ob sedmih, da se je mogel umerjeno napraviti, pozajutrkovati in priti počasi do osmih v urad.

Josip Korošak se je razgledoval po nebu, po cesti, po hišah, po ženah, ki so hodile s košarami na trg, po mladini, ki se je dvizala v šole. Utrnila se mu je zdaj misel o vremenu, pa o prahu ali blatu, o sinočnji sreči ali smoli pri kegljanju in o dobrem ali slabem vinu pri Treh labodih. Včasih se je skušal otresti še teh utrinkov — češ, kako prijetno bi bilo koračiti v svežem jutru in nič, prav nič misliti. Toda možgani so morali vedno nekaj premlevati, četudi že stokrat dognano stvar.

To pot — bilo je prvega — je sešteval Josip Korošak izdatke. Že dva tedna sta jih imela z ženo seštete in ničesar več ni imel Korošak ne prijeti in ne vzeti, toda ta predmet mu je bil danes najbližji. Lagodno je seštel izdatke za stanovanje, za trgovino, za mesarja, za dnevnik in za članarine, za ženin klobuk, petsto dinarjev za sina v Ljubljani, in stopetdeset dinarjev za svoje brizgance pri kegljanju. Ni mnogo to za človeka, ki se ubija že trideseto leto v službi in bo kmalu upokojen. Toda njegovo je in nihče mu tega ne more vzeti. Urejeno gospodinjstvo ima, starejšega sina pri dostojnem kruhu v knjigovodstvu tekstilne tovarne, mlajši je še na filozofiji — čaka ga časten poklic, čeprav ne posebno donosen — hči se je primerno poročila lani z mladim advokatom, ki se je v dveh letih dobro postavil na noge in ne bo dolgo, da si bo zidal vilo v gosposkem delu mesta. Zet se peča tudi s politikom, z dobro in pametno politikom, in bo morda kdaj še poslanec, celo senator ali še kaj več. Mlademu in pametnemu človeku, posebej še advokatu, so odprte vse poti. Morda si kmalu omisli tudi avto. In potem bo privozil pred hišo, prav pred hišo in bo zahupal pod Korošakovim oknom... Ob misli na advokata, ki ga ima v družini, na njegovo vilo, ki bo stala v gosposkem delu mesta, in na zetov bodoči avto je bilo Korošaku, kakor da bi prilival petroleja svoji družbeni zavesti in ponosu. Odkril bi klobuk pred gospodom Korošakom in se mu spoštljivo priklonil. Sam sebi se je zdel bolj važen in cenjen. Še bolj do-

stojanstveno se je vzravnaval in čutil je v sebi od temena do pet nekaj ravnega, pokončnega kakor trden steber, ki mu daje ravnotežje, zavest veljave in pripadnosti srednji družbeni plasti, ki se že dotika vrha družbene piramide v vzponu navzgor. Tako se je vsaj zdelo Korošaku.

Mnogi, da, premnogi ljudje nimajo vsega tega, kar si je ustvaril Korošak v treh desetletjih s pridnostjo in vztrajnostjo, predvsem pa s treznimi očmi, s pametnim gospodarstvom in umerjenim življenjem. Ni imel velikih načrtov in želj — no, v zgodnji mladosti je sicer sanjaril o pesniški glavi, ko je bil prvič zaljubljen in potem o politični veličini, — toda zdaj se je Korošak nasmihal tistemu drobnemu dečku, ki je prišel iz goric v mesto študirat, in rad bi pobožal po glavi tistega drobnega Jožka v prekratkih, okroglih, cajgastih hlačah, če bi res naglo drobil korake ob tem odraslem možu, kakor se je zazdelo Korošaku za hip.

Josip Korošak je šel mimo časopisnih desk. Nekaj ljudi je prebiralo jutranjike. Korošak se ni nikoli pečal s politiko. To je prepuščal prav rad drugim. Sicer je bil naročen na dnevnik, toda bolj radi dolžnosti in radi žene kakor radi sebe. Vedel je, da mu daje kruh strankino podjetje in poznal je vse dolžnosti, ki jih ima kot nastavljenec tega podjetja. Hodil je k nedeljski maši, pristopil je vsako leto enkrat k obhajilni mizi, bil je član stranke, redno je plačeval članarino, šel je kdaj pa kdaj na sestanek in shod, vsakih nekaj let pa na volišče glasovat za kandidata svoje stranke. Rekel bi kdo, da usmerja Korošak svoje prepričanje po kruhu. Toda ne, le Korošakovo prepričanje je v skladu s kruhom! Radi prepričanja izvršuje svoje dolžnosti kot dober vernik, kot pošten državljan in kot skrben družinski oče.

Komaj se je vzpel Korošak po stopnicah v urad, ga je pozdravil prijatelj:

„Hej, Korošak, ali že veš? Gdansk je proglasil priključitev Nemčiji! Poljaki in Nemci se že bijejo!“ Josip Korošak se je vznemiril, kakor da bi ga kdo dregnil in mu zmajal tisti njegov trdni steber ravnotežja, zavesti in miru. Ni mogel takoj doumeti teh besedi. Ko bi jih čul izgovoriti mirno in brez razburljivega prizvoka, se morda še zmenil ne bi. Toda ta prizvok!

„Poljaki in Nemci?“

„Še ne veš? In zdaj bosta napovedali Francija in Anglija Nemčiji vojno — če seveda spet ne bosta požrli besede.“ To je spravilo Korošaka v prav slabo voljo in sedel je za mizo, da se pomiri, da se zbere in da vse premisli. V zadnjih tednih je večkrat bral in slišal govoriti o koridorju, o Gdanku, o Poljski, o raznih diplomatskih potovanjih, o sklepanju pogodb... Toda vsa ta poročila so bila v njem raztresena in brez povezanosti. Korošak se ni brigal za svetovno politiko — kdo le more razumeti razen poklicnih diplomatov vse tiste spletke in igre — in svetovna politika se doslej ni brigala za Korošaka, hvala bogu.

Nenadoma pa mu nekdo zakliče: „Anglija in Francija bosta napovedali Nemčiji vojno!“ To je druga pesem. To se tiče tudi njega, Josipa Korošaka, njegove službe, njegovega urejenega gospodinjstva, njegovega kegljanja, njegovih pičlih prihrankov v hranilnici...

Josip Korošak je preletel prvo in drugo stran v jutranjiku. Nič o vojni. Prijatelj mu je vse menda le natvezil, da bi postrašil Korošaka. Toda ne. Baj je poročal radio danes zjutraj.

Korošak je stopil k telefonu ob steni in poklical številko svojega zeta. Oglasila se je gospodična.

„Ne, gospod doktor še ni prišel v pisarno. Morda pozneje.“

Korošak je poklical čez pol ure.

„Gospod doktor je baš odšel na sodišče.“

„Povejte mu, prosim, naj me pokliče, ko se vrne.“

Ura je tekla že proti poldnevu, ko je poklical zet Korošaka.

„Le pomiri se. Menda ne bo sile. Se bo že našla pot v novo Monakovo,“ je odgovoril zet brezskrbno.

Korošak pa je čutil vojno povsod — iz ceste je zavdarjalo po njej, za vrati je šušljala, v zraku je visela. Vsem ljudem v pisarni, uslužbencem in strankam, je bila na ustnicah in v očeh.

Ko je stopil Korošak ob dvanajstih iz urada, so že klicali prodajalci popoldanskih listov in posebnih izdaj:

„Ob petinštirideset so zagrmeli topovi!“

Josip Korošak se je preril do raznašalca in kupil list. Obstal je kar na cesti ob pločniku, kakor da bi se hotel zagozditi v reko pešcev, ki so hiteli po opravkih, iz uradov in tovarn, iz delavnic in šol. Z nemirnim pogledom je preletel vrstice in stolpiče. Čez nekaj trenutkov šele se je zbral in prebral naslove in prve vesti po vrsti. Ni prav razumel. Toda te velike črne črke so povedale dovolj. V njem so se izoblikovale pošastno v zmedo in strah. V svetu se je godilo nekaj, kar bo potegnilo tudi Josipa Korošaka s seboj...

Ljudje so se drenjali okoli njega. Bili so nekam sveže vznemirjeni, zgovorni, vsem se je nekam mudilo. Zadevali so se Korošaku v komolca, kakor da bi ga hoteli obrniti. Tisti, ki so tudi brali liste, so se zaletavali nanj. Nekdo se je vstopil prav nasproti Josipu Korošaku, se sklonil in bral zadnjo stran Korošakovega lista. Zdaj je pristopil zadaj še nekdo in Korošak je čutil, da bere neznanec preko njegove desne rame njegov popoldnevnik. Korošak se je vznevoljil, zložil je list, ga še dvakrat pregenil, vtaknil v žep in pohitel domov.

Tudi žena je že vedela novico in še mnogo več, saj je bila dopoldne na trgu. Silila je v moža z vprašanji, toda kaj ji je mogel povedati? Vojna je pač! Druga velika vojna v njenem življenju. Prvo sta prestala — Josipu

Korošaku se je bilo posrečilo, da je ostal vsa vojna leta za fronto pri ženi — in prestala bosta tudi drugo... Sicer se pa še nič ne ve. Morda sploh ne bo vojne. Radi nekega Gdanska vendar ne bodo pognali državniki v vojno milijone nedolžnih ljudi! Saj ni človeka, ki bi se ne bal vojne, prav gotovo tudi v vrhovih ne. Res je na tem svetu še nekaj krivice in revščine, tudi meje še morda niso čisto v redu, toda manj tega zla ne more biti in ne bo nikoli. Pridni in pošteni ljudje so imeli vedno priliko ustvariti si dom in si nekaj prihraniti... S takimi mislimi je tolažil Korošak sebe in ženo, ko je zajemal juho. Imel je navado, jesti počasi in se pri jedi še posebno izogibati premišljevanja in razgovora o neprijetnih in razburljivih rečeh. To pot pa so ga zavedle misli, da je glasno srkal vročo juho in ga je žena opozorila, naj pazi na želodec.

Po kosilu se je stegnil kakor običajno na divan in se nekajkrat pozibal, da bi našel čim ugodnejšo lego. Zaspati pa to pot ni mogel. Le mižal je, da bi ne videla žena njegovega nemira.

Premišljal je. Bil je razpet med vojno in mirom in čim bolj se je poglobljal v poročila, tembolj je bil zmeden in preplašen. Ni jim mogel priti do dna. Razlogu, da bo mir, je že stal nasproti nov razlog za vojno. In razlogu za vojno že razlog za mir. Za vsako možnostjo se je odprla kar cela planjava novih možnosti, ki jim Korošak ni mogel do kraja. V vsej tej zmedi je bil brez moči in zdelo se mu je, da neka sila odplavlja njegovo usodo, usodo njegove družine, njegovih prihrankov. Le nekaj tisočakov je naložil v hranilnici in ni se jih še doteknil, toda njegov je ta denar in pomeni Korošaku precej. Ne toliko radi svoje kupne vrednosti, kolikor čisto načelno kot njegov denar. Dokler Korošak trdno ve, da je ta denar varen in se od leta do leta, od meseca do meseca, da, od ure do ure množi, raste, se obrestuje ter ga more lastnik vsako uro dvigniti; dokler verjame lastnik v veljavo tega denarja in njegove valute, tako dolgo tudi ve, da teče mašinerija sveta v redu, da še veljajo stara načela poštenosti, dela in pridnosti, da je v svetu mir. Če se pa zaziblje vrednost denarja, če zapro hranilnice za en sam dan svoja okenca, pomeni to mnogo...

In Korošakov starejši sin, drugi knjigovodja v veliki tekstilni tovarni, ki se je pred kratkim poročil z učiteljico, pričakuje potomca, prvega vnuka, ki bo nosil Korošakovo ime. Samo leto dni še manjka, da konča mlajši sin študije. Zet se je komaj postavil na noge in zdaj ga morda pokličejo? Ali mar tam gori nič ne vedo o vseh teh ljudeh, ki bi jim vojna pretrgala življenje, jih pehnila v negotovost, razbila njih družine? Ali mar ne vedo, da bi bil to sunek v lastno stavbo, v temelje družbe in reda?

„Da sem se moral naseliti po vojni baš tu ob meji, ko bi lahko prosil tedaj za drugi kraj! Toda kdo bi si mislil, da bo po Versaillesu in po ustanovitvi Društva narodov še kdaj vojna v Evropi?“

Josip Korošak ni vzdržal več tako mirno na divanu, ko se odloča

„vzunaj“ njegova usoda, usoda sveta. Vstal je in se napravil. Sonce je žgalo skozi široko okno kakor že dolgo ne.

„Škoda bi bilo preležati take ure,“ je dejal ženi. „Na sonce pojdem.“

Res je bil krasen dan. Nebo je bilo brez oblačka in žarki so pritiskali na zemljo, kakor da bi jo hotelo sonce z vso pojemajočo močjo zgodnje jeseni še enkrat pošteno ogreti.

Josip Korošak si je odpel suknjo. Vzravnano in lagodno je koračil in se razgledaval po cesti, izložbah, lepakih, ljudeh. Na prvi pogled je bil to zrel mož petdesetih let s stališčem v družbi in z vsemi lastnostmi in stvarmi, ki spadajo k temu pojmu, mož s preskušeni moralnimi in etičnimi načeli o svetu in o človeku. Le tisto rahlo vznemirjenje v njem ni obetalo nič dobrega. Korošak je strigel z ušesi, da bi ujel iz razgovorov med pešci kaj novega. Da, vsi ljudje so govorili o vojni. Povsod je prežalo napeto pričakovanje nečesa velikega, važnega. Ljudje so govorili že o mobilizaciji, o tisočih mrtvecev in ranjencev...

Bila je ura, ko so ulice najbolj živahne in pisane. Vajenci, vajenke, mlade advokatske in tovarniške uradnice, dijakinja in dijaki so hiteli v trgovine, delavnice, urade in šole. Na križišču sredi mesta se je zbirala v gruče mladina. Pristopil je kdo v krog in vsi so ga pazno poslušali, ko je pripovedoval novico. Gruče so se razmikale, se drobile, nastajale so nove.

„Papa pravi, da bodo morda počitnice podaljšane za mesec dni,“ je zapela pred Korošakom dijakinja. Bile so tri v črnih blestečih se predpasnikih, držale so se pod komolci, tiščale so glave skupaj in jih živahno stresale, ko so vse vprek vzklikale.

„Nemci in Poljaki se že pošteno bijejo,“ je rekel nekam veselo dolg študent z očali v gruči pred buffetom.

„Da, njim je to nekaj novega, zanimivega, celo veselega,“ je premišljal grenko Korošak. Zazdelo se mu je nevedno, da tako postopa in prisluškuje kakor kakšen dijaček, ki ne vzdrži doma, kadar se zgodi v svetu kaj ne navadnega, ali kadar zasliši s ceste kakšen živijo.

Krenil je v urad, čeprav je manjkalo še pol ure do treh.

Sedel je za svojo mizo in zdaj je zbrano prebral liste. Potem je prišel Korošakov prijatelj in sedel na Korošakovo pisalno mizo.

„Vidiš, edino Rusija je kriva, da je vdrla Nemčija na Poljsko. Komaj je bila zveza Moskve in Berlina podpisana, je dal Hitler Poljski ultimatum. To je izdaja slovanstva, najgnusnejša izdaja v zgodovini. Zdaj sta se oba sistema našla na skupni črti proti demokraciji, civilizaciji in kulturi...“ Korošak je poslušal prijatelja, ki je veljal v pisarni za pravega izvedenca za politiko in je bil tudi v odboru stranke.

Uradniki so kapali drug za drugim v pisarno, glasno so pozdravljali,

odlagali klobuke in se zbirali okrog Korošakove mize. Potem se je krog razmaknil in uradniki so posedli za mize.

Korošak je ves čas molčal in si ustvarjal mnenje o dogodkih. Trdno se je odločil, da ukrene za vsak primer vse potrebno. Pisal bo in vprašal prijatelja na jugu, če ima kaj prostora v svoji hiši za primer, da bi bilo treba Korošakovim bežati v notranjost države. In žena mora še jutri zjutraj v hranilnico, da dvigne ves denar.

Zdaj je bil Korošak malo pomirjen. Zdelo se mu je, da je on najvažnejše že rešil, ko drugi še ne mislijo na take reči. Človeku vedno dobro de misel na druge, ki so še na slabšem. „Saj morda iz vsega ne bo nič. Stresla se je gora, rodila se je miš — kakor je bilo s Češkoslovaško. Toda za vsak primer...“

Ko je stopal Josip Korošak ob šestih iz službe, je zagledal pred uredništvom lokalnega lista gručo ljudi, ki se je prerivala po vsem pločniku okrog velike črne plošče, obešene na vrata. Tudi Korošak se je zrinil v gnečo. Na črni plošči so bile napisane s kredo in z velikimi črkami poslednje vesti, naslovi poročil iz popoldnevnikov in iz posebnih izdaj jutranjih listov.

„Zdaj se bo pa pričel ples,“ je dejal pomenljivo in kar nekam vedro mož, ki je stal pred Korošakom; lasje so mu segali do oguljene in zamaščene suknje, da je obšel Korošaka neprijeten občutek. Potem se je mož obrnil, da bi se izrinil iz gneče. Korošak se je odmaknil dotiku z zamaščeno suknjo in se zagledal v delavčevo lice: bil je to tršat gorkijeovski obraz, obraz težaka z visokim čelom, močnimi ličnimi kostmi, z resastimi zanikrnimi brki, z ostrim pogledom, ki se ni umeknil Korošakovemu, s trdimi ustnicami, ki so se prav nekam zlobno smejale in kazale velike, ostre zobe.

Tudi Korošak se je izvil iz gneče in pohitel domov.

„Da, v tej soparici se je moralo nekaj skuhati,“ je premišljeval. Vročina je do večera narasla, da je bilo prav soparno. „Danes je prvi september. Ta dan si velja zapomniti,“ je še premišljal. V stolpu stolnice je udarilo dvakrat. „Pol sedmih. Zamudil sem se. Po večerji moram še k Trem labodom,“ je pomislil in se podvizal.

„Pol sedmih je šele, pa se že mrači. Kar preko noči se je obrnilo poletje.“

Ko je hitel preko mostu, je zagledal veliko, okroglo in krvavo ploskev, ki je zlezla kakor krožnik izza Svetega Petra. Nikdar še ni videl Korošak lune tako grozotne, velike, krompirjaste in tako krvavo-rdeče. Ko je nategnil očesne mišice in se zagledal bolj pozorno, se je spremenila plošča v krogeljo, veliko, nič dobrega obetajočo, pretečo krogeljo, ki se je vzpenjala in se valila preko vse zemeljske oble od vzhoda proti zahodu.

Množica mož in žena se je prerivala že od osmih naprej pred vrati hranilnice po vsem vestibulu. Preko obeh kril je bil položen in pritrjen v diagonali železen drog. Tudi ob devetih se vrata niso odprla in so čudno molčala.

„Saj so uradniki notri! Tudi ravnatelj je notri. Zakaj ne odpro?“ je zavreščala tedaj pred vrati suha dolga ženska, ki si je nateknila po vsem videzu še pred kratkim skromen in neroden klobuk — prav gotovo je bila žena kakšnega nižjega uslužbenca. Ženske in možje so se razgibali in pritrjevali.

„Tri leta sem nosila sem vsak mesec po petdeset ali sto dinarjev za stara leta, ko ne bom mogla več delati,“ je zacvilila in skoro zajokala upognjena starka s cekarjem v izprani roki, perica ali hišnica najbrž.

„Da, naš denar naj nam dajo!“

Gospa Korošakova se je prerila skozi gnečo teh tujih majhnih ljudi do vrat. Prebrala je list, ki je bil nalepljen na vrata, in skoro zbežala je iz veže. Brez sape je prihitela v možev urad.

Josipu Korošaku je zatrepetal svinčnik v roki in odpovedali so mu prsti in razum, kakor da bi se v trenutku sesul njegov trdni steber od temena do pet in kakor da bi se mu v hipu posušil ves mozek v hrbtenici.

„Hranilnica — zaprta?“ je vprašal plašno in nebogljen.

SLOVENSKO LJUDSTVO

JANKO SAMEC

V nedeljsko jutro grem, ki v polju poje
v pomladnih vetrih veliko si mašo,
pa zrem prelepo domovino našo
in ljudstva kmečkega pobožne roje.

In z isto vero gre v vsakdanje boje
in pije dan za dnem trpljenja čašo,
kot se s pestjo tujinstva samopašo
je bilo za svobodo zemlje svoje! —

In ista vera z voljo ga navdaja,
kot je živela v njem v nekdanjih dneh
in cest njegovih zadnja bo postaja:

Živeti svobodno na lastnih tleh,
ki znoj njegovih trudov jih oplaja
s sadovi v Bogu posvečenih leh!

O BISTVU FILOZOFIJE

MAKS ROBIČ

Poleg drugih posebnosti ima filozofija tudi to, da je, sicer ne časovno, pač pa stvarno sama sebi prvi problem. Tako se ne sme nihče čuditi, da med filozofi še vedno ni nikakega soglasja niti o tem, kaj je filozofija, četudi je preteklo že več kakor 2500 let, kar je nastopil „oče filozofije“ Tales. Zato naj naslednje strani nekoliko prispevajo k rešitvi tega problema.

Da določimo bistvo filozofije, moramo poznati njeno zgodovino in sedanost. Zgodovina filozofije nam kaže, kaj vse se je doslej štelo k filozofiji in s katerimi problemi so se filozofi doslej bavili (pa tudi, s kakšnimi metodami so jih reševali). In tu vidimo, da so glede teh problemov (in tudi metod) tako velike krajevne in časovne razlike, da o nekem posebnem predmetu filozofije ne moremo govoriti, (pa tudi o neki posebni filozofski metodi ne).

Sedanje stanje filozofije nas še bolj utrjuje v prepričanju, da filozofija nobenega predmeta in predmetnega območja ne izključuje iz svojega raziskovanja. Saj imamo danes (v abecednem redu) že: filozofsko antropologijo, filozofijo denarja, filozofijo države, estetiko, etiko, filozofijo gospodarstva, filozofijo jezika, filozofsko karakterologijo, kulturno filozofijo, filozofijo literature, logiko, filozofijo matematike, filozofijo medicine, metafiziko, filozofijo narave, pedagogike, prava, psihologije, religije, socialno filozofijo, spoznavno teorijo, filozofijo tehnike, vojne, vzgoje, zgodovino in pač še tega ali onega.

Poseben predmet raziskujejo torej samo poedine filozofske panoge ter morda poedini filozofi (in njihove šole), ne pa filozofija v svoji zgodovinski in sodobni polnosti. Zgodovina in sodobnost filozofije nam marveč dokazujeta, da filozofija nima nobenega posebnega, samo nji lastnega in zanjo značilnega predmeta.

Da je ta naš sklep pravilen, nam končno dokazuje še dejstvo, da imamo na pr. poleg filozofije narave tudi naravoslovje, poleg filozofije zgodovine tudi zgodovinopisje kot znanosti. V naperjenosti na neki poseben predmet torej ne more biti bistvo filozofije.

Da to njeno bistvo pozitivno določimo, jo moremo in moramo primerjati z njenimi najbližjimi sorodnicami, ker nam s tem postane jasnejše. Te sorodnice filozofije so religija, umetnost in znanost. (Po starosti in razširjenosti sta si religija in umetnost približno enaki, najdemo ju razmeroma dozorele pri vseh znanih nam narodih vseh krajev in časov, vsaj strogo dokazati se še ni dalo, da bi bilo nasprotno res. Filozofijo so zasnovali Kitajci in Indijci, prvič popolnoma razvile pa mogočne, neodvisne in samostojne osebnosti med Grki od Talesa dalje. Kmalu nato so isti Grki ustvarili tudi čisto znanost, ko so začeli raziskovati „*theories héneka*“, kakor pravi Herodot. Zato bomo te štiri sorodnice naštevati po časovnem redu njihove zrelosti.) Kljub mnogim razlikam imajo več skupnih lastnosti:

Prvič jim je skupno, da niso v službi nujnih, a omejenih praktičnih nalog, ki so v zvezi z ohranitvijo golega življenja poedincev in občestev, temveč živijo v neki nižji sferi sproščenosti in tešijo višje potrebe človeške narave. V tem je njihov kulturni značaj in zato jih imenujem s skupnim imenom kultura v tem pomenu besede. Religija, umetnost, filozofija in znanost so panoge, druga pod-

ročja človeškega udejstvovanja pa podlage kulture. Kulturne podlage in panoge so med seboj v zvezi, v sovirju in tvorijo neko celoto, podobno organizmu in njegovim členom (udom).

Praktično izkoriščati se dajo posebno izsledki znanosti. To dokazuje na pr. tehnika.

Religiji, umetnosti, filozofiji in znanosti je skupna še univerzalnost. Da je filozofija univerzalna, nam dokazujeta njena preteklost in sedanost; univerzalnosti religije pač ni treba posebej dokazovati; univerzalnost znanosti je pa posebne vrste:

Bistvo znanosti je treba določiti samo po onih izmed njih, ki so že res zrele znanosti, ne pa tudi po nečem, kar si šele prizadeva, da bi postalo znanost. Vsaka (zrela) znanost pa raziskuje samo neko posebno skupino sorodnih predmetov, na pr. matematika samo veličine (števila, prostorne veličine, množine in skupine), astronomija samo nebesna telesa, botanika samo rastlinstvo. Matematiki in astronomiji vsaj že od Evklida in velikih grških astronomov dalje ni več treba, da bi svoj znanostni značaj šele dokazovali, dasi sta kot čisti znanosti mlajši od filozofije. V filozofiji pa vidimo vedno nove poizkuse, da bi jo „dvignili na stopnjo znanosti“ (v novejšem času na pr. Kant in Husserl). Znanostim, ki smo jih tu omenili, in vsem drugim je torej lastno in skupno, da vsaka izmed njih raziskuje samo poseben enakoroden del danega, medtem ko je filozofija univerzalna v istem smislu kakor religija in umetnost. To dokazujejo dela onih filozofov, katerim njihovega filozofskega značaja še noben razsoden človek ni odrekal (na pr. Platonova, Aristotelova, Spinozova, Leibnizova, Lockova, Hamova, Kantova ali Komtova). Znanosti so pa na ta način univerzalne, da si sicer lastijo vse območje predmetov, a si ga med seboj delijo. Ta delitev znanosti po predmetu ne izvira iz omejenosti človeških sil (temveč iz dejstva, da se dajo predmeti po svoji manjši ali večji sorodnosti spraviti v skupine), saj bi se sicer morala filozofija kot popolnoma brezupno prizadevanje že davno opustiti. Res genialnim glavam obilica snovi ni nikdar delala nepremagljivih ovir, manjši duhovi pa morajo povsod vršiti omejene in podrejene naloge.

Sicer pa tudi oni, ki filozofiji pripisujejo značaj znanosti ali ji ga hočejo šele priboriti, morajo razločevati med „filozofskimi“ in drugimi „vedami“. S tem ne hote priznavajo, da so „filozofske vede“, to je filozofija, nekaj posebnega. Tudi besedni izraz je preprostejši, če filozofijo imenujemo filozofijo, znanost pa znanost.

Poudarjanje znanostnega značaja filozofije ima neko skrito predpostavko in posebne kulturnozgodovinske pogoje. Ta — v ostalem napačna — predpostavka je mnenje, da se spoznavanje resnice vrši samo ali vsaj prvenstveno v znanosti. Za kulturnozgodovinsko pogojenost omenjenega poudarjanja pa naj tu zadostuje samo en primer: V zadnji tretjini XIX. stoletja se je filozofija posebno na Nemškem mogla pri izobraženih zopet bolj uveljaviti samo na ta način, da je dokazovala, da (kot spoznavna teorija) ima tudi ona svoj posebni predmet (spoznavanje kot tako). Tedaj je namreč bil ugled znanosti velikanski, mnogo večji kakor dandanes, ko so iracionalne struje tako močne.

Zgodovinsko in stvarno razmerje med filozofijo in znanostjo je kratko povedano to: filozofija je na začetku vir čisto teoretskih znanosti, te so se polagoma druga za drugo od filozofije ločile in osamosvojile ter se še odločajo in osamosvajajo; na koncu pa skuša filozofija izsledke (poedinskih) znanosti strniti in

zaokrožiti. To ji najbolj uspeva vedno tedaj, kadar v znanostih nastopi neko razmeroma mirno stanje.

Filozofija izprašuje po prapočelu in nastanku, pa tudi po končnem cilju in smotru stvari; v množini pisanosti in bežnosti pojavov išče ono, kar je v njih enotno in stalno: njihovo bistvo in smisel, zajeti pa hoče tudi množico, pisanost in bežnost pojavov v njihovi neposrednosti; zanima se za najbolj oddaljeno, najbolj skrito, najgloblje in najvišje, a se (morda najbolj) čudi najbolj vsakdanjemu in na videz po sebi umevnemu ter redu in pravilnosti v njem; vrta za zadnjimi predpostavkami in izvaja skrajne posledice; gre ji za spoznavanje sveta, pa tudi človeka; ni ji pa samo do spoznavanja, marveč tudi do vrednotenja in delovanja; išče odgovora na stalna, „večna“ vprašanja, zavzema pa svoje stališče tudi do prehodno perečih problemov in jih s svojega načelnega stališča rešuje. (Vseh problemov noben filozof ne obravnava v enaki meri, temveč eden bolj te, drugi pa bolj one.)

Ti problemi sicer res nimajo nobene stvarne zveze (in to filozofi radi očitajo), je pa vendarle med njimi neko sovisje: to izvira iz človeškega življenja, to življenje jih rodi, nosi in veže.

Od znanosti se torej filozofija loči po tem, da si prizadeva spoznati svet in življenje v vsem njunem obsegu in sovisju ter torej hoče podati tudi svetovni (in življenjski) nazor. Tega znanosti ne nameravajo, pač pa razen filozofije tudi religija in umetnost (najmanj arhitektura, najbolj pa poezija). Da gre religiji in filozofiji tudi za svetovni nazor, pač ni treba posebej dokazovati, nekoliko pojasnila pa potrebuje razmerje med svetovnim nazorom in umetnostjo, posebno poezijo:

Medtem ko namreč druge umetnosti svet in življenje že bolj predpostavljajo in le zrcalijo, ju poezija prav tako kakor religija in filozofija razlaga in tolmači, presoja in vrednoti ter rešuje poleg svojih lastnih tudi tista osnovna vprašanja, ki so nji, religiji in filozofiji skupna.

To je poeziji možno, ker ima kot besedna umetnost v jeziku bolj mnogostransko izrazilo, kakor je človeško telo (izrazilo plesne umetnosti), zvok (izrazilo glasbe) ali prostorni liki in barve (izrazilo likovnih umetnosti). Vsaka izmed teh umetnosti sicer lahko poedine stvari bolje in močneje izrazi kakor poezija, nobena izmed njih pa ne more s svojim izrazilom izraziti tolikerega kakor poezija z jezikom. Z njegovo zvočno stranjo (s tonom, tempom in naglasom, posebno pa z ritmom in melodijo) namreč do neke meje tekmuje z glasbo, s pomensko stranjo jezika pa tudi ponazoruje in tako tekmuje z likovnimi umetnostmi, a pri tem ne ponazoruje samo stanj (statike), kakor te umetnosti, temveč tudi dogajanje in delovanje (dinamiko), torej nekaj, česar likovne umetnosti ne morejo. Razen vsega tega je pa poeziji zaradi pomenske strani jezika življenjska problematika mnogo bližja kakor drugim umetnostim. Ni slučaj, da imata religija in filozofija isto glavno izrazilo kakor poezija — jezik, saj se z njim vsaj do neke meje lahko vse izrazi.

Religiji, pa tudi umetnosti, posebno poeziji, filozofiji in znanosti je končno skupna tudi velika reformatorična sila. Z njo vpliva vsaka izmed njih na svoj način oblikovalno in preoblikovalno na poedince in občestvo ter na kulturne podlage in druge kulturne panoge. To nam zgodovina in sodobnost jasno dokazujeta.

Toda popolnoma ostrih mej med filozofijo in poezijo ni. To dokazujejo vmesni členi in prehodi med njima. Tako na pr. mnogo velikih

pesnikov in nekaterih njihovih del ni možno strogo ločiti od filozofov in filozofskih del. Zato najdemo na pr. Goetheja in nekatere njegove pesnitve obravnavane tudi v spisih o zgodovini filozofije. Na drugi strani je pa v spisih marsikaterega filozofa, na pr. Platona, močan pesniški element in vsaj vsak filozof sistematik mora imeti oblikovalno in graditeljsko, torej umetniško sposobnost.

Pa tudi velikih esejistov, ki imajo s svojimi lahko umevnimi in zanimivo spisanimi deli mnogokrat večji in neposrednejši vpliv na občinstvo kakor z izrazom bojujoči se, za marsikoga suhoparni, težko umljivi in že kar pretemeljiti filozofi. Taki esejisti so na pr. Mark Avrel, Montaigne in Emerson. Nekateri izmed njih zase celo odklanjajo naslov „filozof“ in vendar se zgodovinopisje filozofije ozira tudi na nje.

Zopet drugi, na pr. Nietzsche, so pustili svoje spoznavnoteoretske temeljitve neobjavljene in stopili pred javnost samo s svojimi nauki.

Brez dvoma je tudi v vseh takih spisih nekaj filozofiji celo sorodnega.

Prav tako se ne da izvesti ostra razmejitev med filozofijo in religijo, saj se izmed treh razstav in religije (metafizično — dogmatične, kulturno-simbolične in nravno-socialne) prva in tretja stikata s filozofijo. Prvi krščanski apologeti so torej z neko pravico krščanstvo imenovali filozofijo, kristjani so jim bili (pravi) filozofi, nekateri antični filozofi pa že kristjani. Slavní mistik Jakob Böhme je pa svoj nauk kar sam imenoval filozofijo. In res je nekaj filozofiji sorodnega tudi v religiji, teologiji in mistiki, že prizadevanje, priti do odgovora na najgloblja in zadnja vprašanja o svetu in življenju, je vsem tem skupno s filozofijo.

Ker se znanost lahko goji tudi s filozofsko namero, ne pa samo kot pojedinska stroka, zato tudi med filozofijo in znanostjo ni ostre meje.

Kakor med filozofijo na eni ter religijo, umetnostjo in znanostjo na drugi strani ni ostrih mej, tako so tudi stiki med religijo in umetnostjo, to dokazuje že obstoj religiozne umetnosti, ter med umetnostjo in znanostjo, saj je na pr. v zgodovinopisju potrebno nazorno, torej umetniško prikazovanje in je celo v matematičnih izvajanjih in formulah neka eleganca, torej estetski element.

Končno tudi med religijo in znanostjo ni ostrih mej, to dokazuje dejstvo teologije, to je na stališču določene veroizpovedi stoječe znanosti. Nekaj predpostavk ima vsaka znanost, toda kdo more občeveljavno dognati, kdaj jih je premalo, dovolj ali preveč?

Mnogokrat se zgodi, da se kako gibanje začne v eni izmed štirih kulturnih panog ter nato preide v eno, dve ali (navadno) vse tri druge. Tako si je na pr. judovstvo, krščanstvo in mohamedanstvo ustvarilo vsako svojo filozofijo, pa tudi svojo religiozno umetnost in znanost (teologijo). Drugikrat prevzame filozofija to ali ono prvotno zgolj znanstveno teorijo ali celo samo hipotezo in jo razvije v cel svetovni nazor. Tako so na pr. Darwinovo prvotno zgolj znanstveno teorijo ali prav za prav hipotezo Haeckel in drugi razširili v posebno filozofsko strujo. Comte je v zadnjih letih svojega življenja na podlagi svoje pozitivistične filozofije ustanavljal poseben „kult človečanstva“, torej novo religijo, in zanjo uvajal posebne obrede. Razvojni vidik je bil v svoji prvotni obliki znan že grškim filozofom starega veka, znanost ga je pa prevzela šele ob koncu XVIII. stoletja in popolnoma uveljavila šele v XIX. stoletju. Tudi atomizem je bil prvotno filozofija (v starem veku) in se je šele ob prehodu iz srednjega v novi vek preoblikoval v znanstveno teorijo.

Največkrat je pa tako, da dobi novo razmerje med človekom ter svetom in življenjem prvi jasnejši izraz v poeziji, ker je tehnika poezija, če jo primerjamo s tehniko drugih umetnosti, pa tudi znanosti in filozofije, vsaj za prvo silo najhitreje in najlažje priučljiva. Poedina razmeroma dobra pesem se (posebno v neki dobi človeškega življenja in v nekem stanju) kmalu komu posreči, mojstrstvo je pa seveda tudi v poeziji težko in redko. Tako je torej poezija najokretnejša kulturna panoga, pesniki navadno prvi dovolj jasno izrazijo spremembo v življenjskem zadržanju nastopajoče generacije. Po pravici imajo na pr. Anakreonta za epikurejca, Evripida za sofista med pesniki, Goethe je pa v pesniški obliki izrazil mnogo tega, kar je pozneje Schelling učil kot filozofijo.

Pa tudi kulturne podlage (posebno gospodarstvo, družba, država, pravo, pravost), njihov red, njihove tvorbe in spremembe ter gibanja v njih vplivajo preoblikovalno na kulturo in torej tudi na filozofijo. Spričo marksizma, fašizma in nacionalnega socializma nam po dokaze za to trditev pač ni treba hoditi daleč v preteklost. Ta prvotno socialna in politična gibanja si ustvarjajo vsaka svojo umetnost, svojo filozofijo, svojo znanost, svoj svetovni nazor in delno celo svojo religijo. Iz preteklosti naj omenim samo to, da starega grškega patriarhalnega reda niso začeli rušiti sofisti, ti so nastopili šele, ko se je iz vzrokov, ki jih tu ne moremo raziskovati, že začel rušiti, ter so njegov razkroj samo s sredstvi filozofije samo obdelali in pospešili.

Odnosaji med kulturnimi panogami niso povsod in vedno enaki. Ponokod in včasih se dobro razumejo, drugod in drugokrat se pa bije med njimi hud boj za vlado. Toda tega niso toliko krive one same (saj so spori med sorodniki sicer možni, niso pa nujni in neizogibni), kolikor njihovi zastopniki in nosilci. Ti so na koncu koncev vendarle samo — ljudje, zato kaj radi pozabijo, da je „vsaka sila od vremena“.

So poedinci in občestva, dežele, dobe in struje, katerim je vodnica religija. Tako je pri preprostih in mnogih kulturnih narodih. Tako je bilo v antiki v dobi starega patriarhalnega reda, v poznem starem, vsem srednjem in zgodnjem novem veku. Renesanca in romantika sta prisojali prvenstvo umetnostim, prva likovnim, druga pa glasbi in poeziji. XVIII. stoletje se je samo imenovalo filozofsko in res so tedaj imeli največji ugled in prvo besedo filozofi. Od srede XIX. do nedavna je imela pri večini izobražencev, pa tudi pri mnogih preprostih ljudeh največ veljave znanost, posebno eksaktno in izkustveno naravoslovje. Zdaj se pa v nekaterih državah najbolj cenijo socialne tvorbe (razred, država oziroma narod), da celo rasa, kri in tla.

V splošnem se lahko reče: Začetek sprememb in gibanj je vedno pri duhovni eliti (ker ta prva opazi meje in slabe strani starega), nato pa zajema nova smer vedno širše plasti. Toda preden zajame vse občestvo, se pri izbranih duhovih iz istih vzrokov začenja že spet nova smer. Za umevanje našega časa je važno ugotoviti, da je oni obrat od onostranstva v tostranstvo, ki ima svoj izvor že v renesanci in humanizmu, šele v našem času došel do širokih ljudskih množic, medtem se pa ostrovidni duhovi že obračajo od naturalizma k idealizmu. Iz tega primera vidimo, kako počasi ti procesi potekajo. Imajo pač sekularni značaj. Ker človeku očitno ni dano, da bi si ustvaril stanje, ki bi vse ljudi trajno zadovoljevalo, zato manj ali bolj nasilnim spremembam ni videti konca.

Kljub vsem skupnim lastnostim religije, umetnosti, filozofije in znanosti ter stikov in prehodov med njimi pa ne smemo prezreti njihovih bistvenih razlik. Religija se za veljavnost svojih naukov sklicuje na religiozno doživetje, božjo

milost in božje razodetje, filozofija pa skuša svojo nalogo rešiti popolnoma neodvisno od kogar koli in česar koli samo s človeškimi, prvenstveno umskimi zmožnostmi. Zato išče stike z znanostjo, saj ji je glede neodvisnosti in uporabljania samih človeških, predvsem umskih zmožnosti enaka. Toda ravno te znanosti odkrivajo vedno nova dejstva in s tem povzročajo, da je slika sveta in življenja potrebna neprestanega izpopolnjevanja in popravljanja.

Svetovni nazor hoče izraziti tudi umetnost, posebno poezija, ne sicer v eni sami kratki lirski pesmi, tej hčerki trenutka, pač pa v obširnejših pesniških zbirkah in pesnitvah. Take velike pesnitve so na pr. Iliada in Odiseja, Aischilova Orestija, Dantejeva Božanstvena komedija in Goethejev Faust. Pri prebiranju pesnitev (in sploh pri uživanju umetnin) nam ostane zavest, da gre pri umetnostih za igro in videz, četudi sta lahko zelo resna in globoka. Zato je prava pesnitev (in prava umetnina sploh) več kakor samo videz in igra. Vedno nam umetnost prikazuje tako, da nikdar nimamo poželenja, da bi prikazane predmete dobili v svojo posest, temveč ostanemo v tem oziru nezainteresirani. Posebno poezija nam tolmači bistvo, smisel in pomembnost sveta in življenja na svoj posebni, prijetni in mnogim ljudem najdostopnejši način. V umetniškem ustvarjanju in poustvarjanju se najbolj izživljajo naša domišljija ter naše čustvo in naziranje. Svet umetnosti, posebno poezije, so konkretnost, podoba in simbol. V osebah, ki nam jih prikazuje pesnik, v njihovih značajih, dejanjih in usodah je več kakor enkratnost, v njih je neka nazorna tipičnost, nihajoča med enkratnostjo in občnostjo. Umetnina prikazuje občno in skupno v posebnem, v značilnih poedinskih primerih.

Kakor vsako umetniško ustvarjanje, tako temelji tudi pesniško na doživetjih posebne, to je estetske vrste. Zato pesnitev ni več čista, če je pesnikov glavni namen, da bi nam dal neke določene nauke, posebne npravne. Vendar je pa takšno „didaktično“ pesništvo v svojih najboljših delih na svoj način dragoceno in poseben prehodni člen med čisto poezijo in pravo filozofijo. Taka sta na pr. Lukrecov ep „De rerum natura“ (o naravi, to je bistvu — stvari) in Schillerjeva „Pesem o zvonu“.

Religija in filozofija imata še eno skupno lastnost: za svoje nauke zahtevata občno veljavnost, njima ne zadostuje nikaka tipičnost. Občno veljavnost zahtevajo tudi znanosti, toda vsaka izmed njih samo za izsledke o svojem predmetnem območju.

Od tod lahko razumemo resnost, s katero opravlja svoje delo i znanost i filozofija, prav posebno pa religija. Njim sta vsaka še tako globoka igra in vsak še tako lep videz tuja; teh dveh je pa nekaj v vsaki umetnosti, tudi v poeziji, zato nas umetnost najbolj sproščuje od pritiska vsakdanjosti in vezi stvarnih nujnosti. V svetu umetnosti ni staranja, še celo bolezen, muka in smrt so lepe.

Važna je še ena razlika med religijo, umetnostjo in filozofijo na eni ter znanostjo na drugi strani: o nekem v glavnem stalnem napredku smemo in moremo govoriti samo pri znanosti, religija, umetnost in filozofija napredka v takem smislu kakor znanost ne poznajo: Krščanstvo je staro že skoraj 2000 let in vendar se ne more reči, da bi vere, ki so nastale za njim, pomenile kako „novo stopnjo religioznega razvoja“. Kdo more reči, da pomeni na pr. renesančni stil napredek v primeri recimo z gotiko? V filozofiji se pa danes v glavnem rešujejo še vedno isti filozofski problemi kakor pri grških filozofih, da, celo pri predsokratskih.

Tako so si torej religija, umetnost, filozofija in znanost v tem in onem

enake, v marsičem pa se razlikujejo, saj ima vsaka izmed njih nekaj svojega. Videli smo pa tudi njihovo sovisje s kulturnimi podlagami.

Kakor vsak poedinec, tako pred časom propade tudi vsako občestvo, če nima pred seboj nobenega naporov in življenja vrednega cilja, bodisi, da ga nikdar nista imela, bodisi, da sta svoj prvotni cilj že dosegla, a novega nista več mogla najti.

Noben poedinec in nobeno občestvo pa ne more izvršiti nič velikega in izrednega, če vobče nimata ali že več nimata pred seboj nobene take naloge, kakršne ne more nihče drug opraviti namesto njih. Takšno nalogo jasno pokazati, sistematično razviti in trdno utemeljiti, če že ne dati, pa more samo filozofija.

Posebno važno občestvo je narod. Nekateri narodi, na pr. Židje, Grki, Rimljani, Angleži, Italijani, Francozi, Poljaki, Rusi in Nemci so imeli ali še imajo take velike in izredne cilje, zato so izvršili in še vršijo velika in izredna dela, razvili so pa tudi vsak svojo narodno filozofijo. V nji se osveščajo samega sebe, svojega narodnega značaja in poslanstva. Grki so še svojih kulturnih nalog jasno zavedali (prim. Periklejev govor pri Tukididu ali Izokratov govor Panegyrikos); Rimljanom je povedal njihov pesnik Virgil, da so poklicani s svojimi zakoni vladati drugim narodom; njihovi moderni nasledniki so na eni strani Italijani, na drugi pa Angleži; Francozi vidijo svojo zgodovinsko nalogo v tem, da širijo svojo „civilisation“, Židje, Poljaki, Rusi in Nemci pa imajo celo vsak svoj mesijanizem. Čeprav se te ideologije morda na prvi pogled zdijo iluzorične, vršijo vendarle važno nalogo, ker enotno usmerjajo in stopnjujejo vse narodno delovanje in prizadevanje ter mu dajajo kljub vsem izpremembam neko stalno smer. (Prim. rusko teorijo tretjega Rima, slavnjanofilstvo in boljševisem!) Filozofija tudi take narodne ideologije pojmovno formulira, spravlja v sistem in utemeljuje.

Slovinci take narodne ideologije žal še nimamo. Sklicujemo se samo na to, da imamo pravico in dolžnost gojiti in krepiti svojo narodno samobitnost. To je pa nekaj samo po sebi umevnega, za ohranitev našega naroda potrebnega in velja za vsak narod, ki se hoče ohraniti in razvijati, ne zadostuje pa za stavljanje in izvrševanje visokih in posebnih slovenskih narodnih nalog. Ker smo v prav neugodnih razmerah svojo narodno samobitnost ohranili in razvili, zato smo dosegli prav lepe uspehe; nečesa tako izrednega, da bi nas moral poznati in priznavati ves svet, pa do sedaj nismo izvršili, ker še nismo našli nobene posebne velike naloge. Zato pa med nami še ni prave skupnosti, složnosti in nekih vsem Slovincem skupnih velikih ciljev, kakor pri narodih, ki smo jih pravkar našli. Antični Grki pa dokazujejo, da more tudi majhen narod veliko doseči.

Filozofija v svoji polnosti, kakor nam jo kažeta njena preteklost in sedanjost, torej nima nobenega posebnega, samo nji lastnega in zanjo značilnega predmeta (kakor poedinske znanosti) in tudi nobene take metode; eno in drugo imajo samo poedini filozofi in njihove šole. Filozofija je univerzalna. V tem in drugih stvareh je sorodna religiji, umetnosti in znanosti, toda vsaki na poseben način.

Pač pa je filozofiji lastna neka posebna življenjska funkcija. Ker imajo (kakor smo videli) tudi religija, umetnost in znanost vsaka takšno svojo posebno funkcijo, zato filozofije ne morejo nadomestiti, seveda pa tudi filozofija njih ne. Za njihovo mirno sožitje je važno, da nobena izmed njih ne posega preko svojega območja v druga.

Filozofija daje vsemu človeškemu življenju in udejstvovanju, poedincem in občestvom vedno večjo miselno jasnost, doslednost, sistematičnost in trdnost, skratka: vedno višjo zavestnost, in sicer s tem, da vse pojmovno formulira, spravlja v sistem in utemeljuje. Ravno v tem vedno večjem osveščanju poedincev in občestev o svetu, življenju in njih samih je življenjska pomembnost in funkcija filozofije, v tej njeni pomembnosti in funkciji pa njeno bistvo.

Ker je za vsako človeško prizadevanje koristno, če že ne nujno potrebno, da ga filozofija obdela, zato pride prej ali slej do filozofije tudi tam, kjer ji, kakor na pr. pri Rimljanih ali v prvih krščanskih časih prvotno niso bili naklonjeni.

KRONISTOVI ZAPISKI

IVAN MOSTNIK

Tudi največji optimisti danes ne morejo videti dobrega izhoda iz zapletene evropske situacije. Obupati seveda ni treba. Verjetno je, da bodo evropski narodi končno le našli neko pot, ki bo zasigurala njim in njihovim otrokom varno eksistenco brez periodičnih katastrof, t. j. takšno eksistenco, ki bo omogočala nadaljevanje kulturne evropske tradicije in humanističnih idealov, ki jih je v našo kulturo uvajalo že krščanstvo.

A tudi človek, ki najbolj veruje v bodočnost, si ne more prav predstavljati, kako bo Evropa to svojo daljno bodočnost dosegla. Za zdaj so vse perspektive tako temne, kakor perspektive slepca. Najgloblji, najhujši konflikti na svetu se na žalost sploh ne dajo rešiti s samim orožjem. Naj žniaga ta ali druga stranka, kriza, ki je več let razsajala po našem planetu, z njo gotovo ne bo odpravljena. Nasprotno, po vseh človeških predpostavkah bo kriza po vojni — po kakršnem koli izidu vojne — napadla s podvojeno in potrojeno močjo. In potem?

Sama stvar po našem okusu še ni tako tragična kakor žalostna rešnica, da še vedno silno mnogo Evropejcev išče vzroke dogajanjem povsod drugod, samo ne v gospodarskih vprašanjih. Človek, ki išče vzroke vsemu dogajanju samo v duševnih vprašanjih, je podoben avtomobilistu, ki v srečnem občutku usmerjene vožnje pozablja, da ni le njegova „volja“, ki goni vozilo, temveč bencin; in tudi ta ne sam, temveč v motorju, ki ga je ta in ta iznašel, ta in ta izpopolnil, ki ga je mnogo ljudi izdelovalo i. t. d. Avtomobilist končno tudi pozablja, da je moral motor plačati; to je mogoče čisto v redu — nikakor pa ni v redu, če Evropci pozablajo, da so morali za njihovo civilizacijo plačati zelo mnogi ljudje različne barve kože. Tudi nikakor ni v redu, če Evropci ne mislijo na to, da je treba vsako civilizacijo pridobiti z žrtvami — predvsem pa tudi o vsaki razmišljati.

Neverjetno je, kako malo volje ima človek, „homo sapiens“, da bi

mišljenje spojil s predstavami. V zadnji, decembrski številki „Dejanja“, je pod naslovom „Dokumenti“ citiran pogovor z belgijskim pisateljem „Charlesom Plisnierjem, kjer ta konstatira, da je kapitalizem v določeni dobi svojega razvoja število proletariata zmanjšal, ne pa povečal. In to se je dogodilo s tistim dnevom, ko so začeli graditi stroje, ki so zaposlili na primer dva delavca tam, kjer je bilo prej sto potrebnih.“ Pustimo kapitalizem na stran — to je problem zase.

Danes pa vendar ve že skoraj vsak otrok, ki je malo pogledal v svet okrog sebe, da racionalizacija krize in brezposelnosti ni pomanjšala, temveč hudo povečala. V slučaju, da sta res opravila dva človeka delo, ki ga je prej opravilo sto, vendar ostalih osem in devetdeset zato še ni našlo drugega zaslužka. Ali je vseh ostalih osem in devetdeset odšlo na deželo k sorodnikom, ali, kakor pravijo ironični Hrvati, „na svoje imanje“? Kam je šlo v večini vseh osem in devetdeset nepotrebnih, od stroja nadomeščenih delavcev? Seveda na cesto, kjer so povečali število brezposelnih in indirektno (vsled slabšega konzuma) povzročili ali povečali tudi krizo v drugih obratih (živilskih i. t. d.).

Plisnierjeva logika stoji torej na skrajno slabih nogah, nesreča pa je v tem, da zna pretežna večina Evropejcev prav tako malo sklepati, kakor on. Duševno stanje povprečnega Evropejca označuje volja, da se preda kakršnemu koli zelo človeškemu verovanju. Zaman vsa logika, vsa stvarnost osemnajstega stoletja, današnjemu Evropejcu se hoče mistike, lepo donečih besed in predvsem odrešenja — hitrega in takšnega, pri katerem ne bi bilo treba misliti. „Razumni človek“ je namreč živo bitje, ki misli samo v skrajni sili.

Res ni slučaj, da danes žanjejo okultne „vede“ toliko uspehov, različna prerokovanja, čudežni recepti, magična gesla najdejo še vedno dovolj vernikov, ki jim v mnogih slučajih izvajajo neverjetne množine denarja iz žepov. Še vedno? Nesreča je vprav v tem, da se je v zadnjih letih povpraševanje po čudežih in čudodelcih neverjetno povečalo. Menda smo prav tako praznoverni, kakor Rimljani v času, ko je Rim propadel. Sposobnost verovanja je seveda lahko moč, tudi sugestija lahko vodi do ozdravljenja. Takšna sugestija pa, ki falsificira stvarnost, ki človeka, ki sedi v goreči hiši in mu pripoveduje o hladu in varnosti, je čisto gotovo pogubna in vodi le v propast.

Tu je mogoče konstatirati čudno dejstvo. V trenutku je za sugestije vseh vrst gotovo najbolj dovzetna inteligenca in polinteligenca. Tako je pri nas, tako je izven meja. Preprosti ljudje (ki jim učenje preproste pameti ni docela pokvarilo) verujejo prav kmalu — saj so vajeni avtoritete, po prvem razočaranju pa postanejo skrajno nezaupni. Preprosti ljudje so v tem podobni otroku — zakaj vsaj človek se rodi realist. Kakor tisti malček v pravljici, ki je edini videl, da hodi v sugestiji množice lepo oblečeni knez v resnici v

sami srajci, tako se otrok ne da premamiti. Čeprav je za čudeže vsake vrste izredno sprejemljiv, ima vendar oster smisel za tiste vrste stvarnosti, ki se odkriva v dolgem sledu dni, v načinu življenja. In če mu odrasli ljudje življenja ne razložijo, si ga skuša razložiti sam. Gorje, če se odrasli človek moti, če „gleda na stvari drugače, kakršne so“; otrok zgubi zaupanje in z njim tudi orientacijo. Otrok in mladostnik ne ostajata samo pri lastnih mislih, temveč preideta v prakso.

Treba je samo opazovati, kako velik pomen ima v življenju naših otrok in mladostnikov erotično življenje v vseh odtenkih. To je pojav, ki je danes tako vsesplošen, da se nad njim nihče ne razburja več, čeprav prejšnjo duševno neorientiranost le še poveča. Razumljivo je, da si otrok sam išče odgovora na probleme, za katere mu življenje odraslega človeka ne da ključa. Nikakšne potrebe ni, da bi si mislili, da prihajajo današnji otroci bolj pokvarjeni na svet, kakor otroci vseh časov, kljub temu pa je gotovo res, da so pri nas staršem in vzgojiteljem zelo neljubi seksualni delikti silno narasli in da je drugod po Evropi (nomina sunt odiosa) in Ameriki tudi kriminalnost otrok in mladostnikov silno narasla. In ta rod dorašča, je deloma že dorasel in se včasih že zaveda, da bo moral kruto plačati za misli, ki jih njegovi starši — niso mislili. Vse to kaže (med drugim) na to, da je evropski milje bolan.

Niti otrok niti preprost človek danes ne veruje več v avtoriteto, ki mu je dana, — zato hlasta po drugi. Je že tako — strašno neurejene ekonomske prilike so v Evropi najprej povzročile, da se je v Evropi lahko razmahnil duševni kaos, zdaj pa ta isti duševni kaos še bolj zapleta ekonomsko in socialno situacijo. Tako povzroča pijača vinjenemu človeku le še večjo žejo in večja žeja še večjo vinjenost. Kako bo prišla ozdravitev? Mogoče v smislu Ibsenovih besed „v svobodi in po lastni odgovornosti“. Do tedaj je mogoče še čas. A če je čas, bi želeli današnjim odgovornim ljudem poleg vere v ideal — v kakršen koli ideal — predvsem tudi smisel za človeka in oster čut za realnosti.

30 MILIJONOV NOVOAMERIKANČEV

(Poglavje iz knjige „Moja Amerika“¹⁾)

LUIS ADAMIĆ

Kaj bi se torej moralo storiti — kaj bi se dalo storiti?

Ko sem potoval l. 1934. in pozneje po državi, sem srečal številne Novoamerikance, za katere večina stvari, ki sem jih gori navedel, ne velja.

¹⁾ Glej 1. članek v „Obzorjih“ 1939. št. 6.

Nihče med njimi sicer ni bil popolnoma prost osebnih občutkov manjvrednosti (dejansko sem ugotovil, da je celo zelo malo Staroamerikancev, ki so popolnoma brez njih), toda bili so vsekakor mladi možje in žene, privlačnega izgleda, fantje in dekleta, živahni in razgibani, odločni, stremeljivi, osebno sijajni. Nekateri so bili že na višjih šolah, eden ali dva na koledžih in so kot študentje dobro uspevali; dejansko precej boljše, kakor ameriški študentje starega porekla. Tri ali štiri fantje so bili v kraju znani igrači nogometa in base-balla.²⁾ Krepko so mi stiskali roko in mi gledali naravnost v oči. Nekateri so imeli živ smisel za humor, ki so ga znali uporabljati tudi proti sebi. Njihov smeh je zdravo zvenel. Vedeli so nekaj o tem, kaj se dogaja v državi in svetu. Zdelo se je, da nekateri med njimi vkljub vsej mladosti že natanko vedo, kaj hočejo od življenja. Dva ali trije so imeli literarna stremljenja. Eden mi je pripovedoval, da bo poskusil prodreti v politiko „po veliki poti“, pri čemer sem razumel, da Senat Združenih Držav ni bil izven njegovih pogledov; pisal se pa je Wojciezkowski. Drugi, ki je obiskoval univerzo v Pittsburghu, je nameraval dobiti delo v neki jeklarni in postati delavski voditelj. V nekem pustem železarskem mestu v Minnesoti sem srečal lepo dekle slovenskih staršev, ki je bila najboljša dijakinja v šoli, imela izrazito in živo osebnost in se je zdela v svojem obnašanju docela normalna. In tako dalje in tako dalje. Zdeli so se mi, da so stvarne, trdne osebnosti, ki bi bile aktivna postavka za vsako državo.

Skoro vse med njimi so v njihovi otroški dobi in kasneje neprijetno dirnile ponižujoče izkušnje njihovih staršev kot priseljencev in industrijskih delavcev. Za seboj so pa imeli tudi sami neprijetne preskušnje, ki so jih živo zadele. Nazivali so jih hunkij, polak, litvak, dagoj. Mnogi med njimi so imeli (in še imajo) težave radi svojih imen. V Pittsburghu mi je pripovedoval neki mladi mož litvanskega rodu, ki je obiskoval tam univerzo, pa je bil prikupen v najboljšem ameriškem smislu, pisal se je pa Lamblagoskas, da je imel, ko je bil mlad deček v McKeesportu, učiteljico, ki je bila prelena, brezbrizna, da bi se potrudila izgovoriti njegovo ime. Zato ga je klicala le za Johnnieja, dočim so vsi ostali otroci v razredu imeli oba naziva, ime in priimek. Nato so ga dvo-imeni otroci začeli imenovati „samo Johnnie“ ali „Johnnie Litvak“, kar ga je zelo togotilo. Kakor pri stotinah od tisoč podobnih primerov je to povzročilo v zvezi z ostalimi podobnimi skušnjami pri njem močan kompleks manjvrednosti, ki ga je mučil skozi leta, „dokler se nisem“, kakor se je sam izrazil, „iz tega izkopal“.

Neki mladi mož slovanskega porekla, katerega ime so Anglosasi tudi s težavo izgovarjali, mi je pripovedoval, da je v svoji deški dobi mno-

²⁾ Kakor je splošno znano atleti s „tujimi“ imeni niso nič nenavadnega. Toda večina med njimi so v koledžih in višjih šolah, kakor tudi v profesionalnih sportih Novoamerikanci, ki pa praviloma niso taki, kakor sem jih popisal v tem poglavju in naslednjih.

go pretrpel, ker so ga dečki staroamerikanskega porekla imenovali „kihavec“, ker je učiteljica v šoli nekega dne rekla, da se njegovo ime ne da izgovoriti, da bi ga pa mogoče mogla izkihati. „Toda sedaj“ mi je rekel „me take stvari ne bolijo bog ve kako“.

Drugi te vrste, s katerimi sem prišel v stik so imeli in še imajo — dovolite, da ponovim, neizogibno — druge težave radi tega, ker so bili otroci priseljencev, toda te težave jih niso resno prizadele in jim niso preprečile, da se ne bi razvili v uravnovešena, krepka in zdrava, očarujoča človeška bitja.

Zakaj? Tu sta mogoči vsaj dve razlagi. Ena je, da so večinoma živeli vsaj del svojega življenja v razmeroma ugodnih gospodarskih razmerah ter so njihovi starši oskrbeli, da so dobili poleg v zakonu predpisane še nekaj izobrazbe, kar jim je pomagalo bolj ali manj, da so se izvlekli iz svojih različnih kompleksov druge generacije. Druga razlaga (mogoče v zvezi s prvo, mislim pa važnejša) je ta, da so v vseh primerih brez izjeme, ki sem jih opazil, bili njihovi očetje in matere modri in odločni dovolj, da so jim posredovali nekaj od njihovega zaledja v starih domovinah; jim povedali kaj pomeni biti Finec, Slovenec, Srb, Hrvat, Slovak, Čeh, Poljak ali Litvanec in jim vdihnili nekaj spoštovanja do tega pomena; jim vlili zavest o njihovem zaledju in dedščini; jim dali nekaj čuta za nepretrganost, nekaj čuta za to, da so del Amerike, v kateri igrajo priseljenci, kakor so oni, pomembno vlogo — da so torej del nečesa večjega in boljšega kot je pusto skrajno ubijajoče življenje, ki ga živijo sami in sosedje v svojih umazanih jeklarskih in premogarskih mestih.

Kakor sem že povedal, sem na svoji turneji l. 1934. in kasneje srečal na ducate teh Novoamerikancev. Med njimi je bilo nekaj najprivlačnejših ljudi, ki sem jih sploh kje srečal. Nekatere med njimi sem že omenil. Med njimi je bilo tudi neko dekle, ki se je rodila v Clevelandu, kjer še živi. Oče in mati sta ji bila Slovenca; in po mojem mnenju ni dvoma o tem, da mnogo njene prikupnosti izvira le iz dejstva, da se je povsem ostro zavedala vtisov, ki so jo na njo napravile kultura in dežela njenih staršev. Dve leti prej sta jo vzela s seboj na obisk v Slovenijo in odkrila je ljubko deželico, ki je po svoji naravi tako lepa, kot karkoli, kar je videla v Ameriki, deželo s staro, zrelo kulturo, bogato folkloro, znatno moderno literaturo in zanimivimi narodnimi običaji, za katerimi stoje stoletja modrosti in dolga nepretregana veriga izkušenj na strani tihega, miroljubnega in majhnega naroda, ki je živel tam že tisoč let.

Neki drugi teh izjemnih Novoamerikancev je bil spet 6 čevljev visok mož finskega rodu s Iron Range-a v državi Minnesota. Ta ni bil nikoli v Finski, toda poznal je dobršen kos njenih osnovnih kulturnih svojstvenosti iz slikovitega pripovedovanja svoje matere. Tekoč je tudi obvladal finski jezik, ki pa ni motil njegove angleščine (prej bogatil). Znal je na ducate

finskih ljudskih balad in liričnih pesmi in jih tudi dobro prepeval. Spet in spet je bral v izvorniku veliko finsko epsko pesnitev „Kalevala“. Bil je nemoteno ponosen na to, kar so njegovi rojaki ustvarili v Iron Range-u, tako v rudnikih, kakor na poljih in je imel Minnesota za svojo domovino. Kljub puščobi kraja in pokrajine in trdemu življenju, ki ga je tam živela večina ljudi, zlasti Finci, je imel Iron Range rad. Njegovi rojaki so tam delali in trpeli že skozi desetletja ter so spremenili velike površine v plodno zemljo, čeprav pred njihovim prihodom nihče ni mislil, da bi bila ta zemlja pripravna za kar koli.

Skratka, zavedal se je svojega zaledja; imel je občutek nepretrganosti, da je del velike človeške izkušnje, ki je bila del še večje ameriške pustolovščine. Mislim, da se je v vsaki njegovi kretnji in izrazu razločila moč značaja.

Navedel bi lahko še številne druge take primere Novoamerikancev, toda to bi bilo v glavnem ponavljanje tega, kar sem povedal o dekletu iz Clevelanda in mladeniču iz Minnesota. Vsi ti — predstavljajo pa le neznatno manjšino — so se v večji ali manjši meri zavedali kdo in od kod so in bili ponosni na zaledje svojih narodnih skupin v starih domovinah in nekateri tudi na zaledje in zgodovino svojih narodnostnih skupin v tej državi. Imeli so čut za nepretrganost, občutek, da so del nečesa. In mislim, da so oni odgovor na vprašanje: Kaj je treba ukreniti glede problema, ki se obravnava v tem poglavju?

Odgovor je ta: Tem Novoamerikancem, njihovi neizdelani in tudi v drugih pogledih (brez lastne krivde) nepopolni starši niso mogli dati v tem pogledu več. Zato jim je treba pomagati, da se nauče spoznavati in biti ponosni na svoj lastni izvor in dedščino; ta pomoč bi pa morala priti v veliki meri od že obstoječih in delujočih socialnih in kulturnih ustanov in posredništev — šol, knjižnic, oskrbovališč, občinskih domov, časopisov, čitalnic in tako dalje — v sodelovanju z osrednjo organizacijo. Ta bi naj se ustanovila z namenom, da razširja podatke o številnih rasnih ali narodnostnih skupinah, ki so zastopane med 30 milijoni državljeni „druge generacije“; da proučava to vprašanje in izdeluje delovne načrte za njegovo postopno rešitev ali izboljšanje in tako skrbi dostojno in razumno za bodočnost države.

Pri tem pa je mnogim ljudem, ki jih vprašanje zanima jasno, da je nemogoče ali še več nezazeleno, da bi potomce Litvancev ali Srbov spreminjali v Anglosase; da bi se morali prej truditi za to, da se jim pomaga, da postanejo pravi možje in žene po vzoru njihovih lastnih kultur. Tu bi morali priznati dejstvo, da Amerika ni čisto anglosaška dežela, ne le po številu drugorodcev, temveč da je še nekoliko več. Potrebna je nova koncepcija Amerike. Gotovo je namreč, da je bil razvoj značajev, miselnosti in zdravja v novoamerikanskem življu mnogo ugodnejši v tistih

redkih krajih, kjer „patriotični“ starokopitni Amerikanci niso poskušali siliti priseljeniških otrok v staro koreninski ameriški varilni kotel, kakor pa v krajih, kjer so to poskušali. Kraji prve vrste so n. pr. bile češke občine v Nerabski in Texasu, kjer so Čehi še živeli v četrti generaciji; majhno mesto Hamtramck pri Detroitu, kjer ljudsko-šolski sistem bistveno izpodbuja veliko poljsko skupino, da razvija tam svojo individualnost; nekatere priseljeniške skupine v New York City, predvsem Ukrajinci na Lower East Side; daljše številne majhne italijanske, poljske in finske občine v Novi Angliji v gornji državi New York in drugje.

Ker so se v raznih mestih in drugih krajih s tem vprašanjem vedno srečevali, so socialne in kulturne ustanove in posredništva že začejala podvzematih ukrepe, da pomagajo Novoamerikancem k razvoju, ki gre bolj ali manj v skladu z njihovim zaledjem. Naj navedem nekaj primerov: V Clevelandu obstoja odlična organizacija javnih knjižnic, ki je s svojimi knjižnicami-podružnicami začela nuditi Novoamerikancem čtivo o njih samih, o rodni deželi njihovih staršev in o zgodovini njihovih narodnostnih skupin v tej državi, posebno v Clevelandu. Vsi trije veliki dnevnikarji imajo posebne poročevalce, ki „skrbe“ za tujske predele mesta in tiskajo poučne članke o tem, kaj so prispevale razne tuje narodnostne skupine k porastu in razvoju Clevelanda (o tem več v naslednjem poglavju). V Clevelandu in v enem ali dveh drugih mestih imajo na ljudskih in srednjih šolah razrede s 40 do 80 odstotki „tujerodnimi“ otroki. Tam so se začeli učitelji živo zanimati za „probleme druge generacije“, ki so stopili pred nje v obliki pogostih neurotičnih in zaostalih ali „problematičnih“ otrok, ki brez vsakega vidnega razloga sredi pouka izbruhnejo v jok. Pravili so mi, da so medtem ti učitelji skoro povsod že tako daleč napredovali, da so se trudili priučiti se pravilni izgovorjavi težavnih poljskih, južnoslovanskih, litvanskih, čeških, finskih in slovaških imen in polagati na srce staroamerikanskim dečkom in deklicam, naj ne dajejo novoamerikanskim otrokom posmehljiva imena, kakor hunkiji, wopsi in podobno.

V več kakor v polovici mest in krajev, ki sem jih obiskal leta 1934. in kasneje, sem našel tako zvane Mednarodne ustanove, katere so deloma pripadale k Y. W. C. A.³⁾, ki so se začele truditi, da nekaj store za drugo generacijo, posebno za dekleta. To so delale s svojimi društvenimi prostori, društvenimi prireditvami, družabnimi sestanki in razstavami evropskih ljudskih kmetskih umetnosti ter s tiskom. V Flintu, Michingamu, Toledu, Ohio ter v še nekaterih krajih sem odkril čisto lokalne organizacije. Nekatere med njimi so upravljali in vodili takšni izjemni Novoamerikanci, ki sem jih spredaj opisal. Imele so namen, da pomagajo množici Novoamerikancev premagati njihove občutke manjvrednosti.

³⁾ Krščanska Zveza Mladih Ljudi, ki deluje tudi pri nas.

Naletel sem na poklicne socialne delavce, ki so raziskovali razvojne stopnje vprašanja in so radi tega vedeli mnogo podrobnosti. Ravnatelj večine naselbinskih hiš v Pittsburgu, Detroitu, Chicagu in Milwaukee-ju so bolj ali manj pazili na osredje, ki je krajevno vladalo. Čeprav v večini primerov niso imeli nobenega pravega razumevanja za vse, so vendar poskušali nekaj storiti. Isto lahko rečemo o nekaterih delavcih naselbinskih hiš, učiteljih, nekaterih duhovnikih in tudi drugih posredništvih.

Vsi ti napor, oziroma boljše začetki naporov, so bili le krajevni; dovolj poštene, znatni, dostojni, toda učinkovali so v zelo omejenem krogu. Mednarodne ustanove so se n. pr. v glavnem obračale samo na dekleta. Ni še osrednje ali nacionalne organizacije, ki bi se zanimala za to stvar kot vsedržavni problem, ki je, kakor sem ga skušal tukaj prikazati, brez dvoma ogromen in zelo važen — važen za Staroamerikance in za Amerikance tretje in četrte generacije nič manj, kakor za te Novoamerikance in za Ameriko kot celoto.

Organizacija, ki jo imam v mislih in ki — dovolite — da jo tu označim z XYZ, bi morala izpolniti v naslednjih 20. ali 30. letih obširno in zapleteno nalogo. Predvsem bi morala dati tem 30 milijonom Novoamerikancev poznavanje in ponos na njihovo lastno dedščino in razumevanje za njihov lastni izvor. Vse to bi do neke mere učinkovalo tako, da bi odstranjevalo njihove občutke manjvrednosti v odnosu do ostale države. Istočasno bi pri Staroamerikancih ustvarila simpatično razumevanje za nje, tako da bi proti „tujskim“ predsodkom slednjih, ki so deloma krivi manjvrednostnih občutkov pri novih rasnih skupinah, skušali izkoreniniti in končno docela odstraniti.

To bi bilo veliko vzgojno kulturno delo, ki bi si v glavnem stavilo sledeče cilje: 1. da bi skoro vsakemu v državi na ta ali drug način moralo vbiti v glavo, da današnje Združene države niso socialno in kulturno samo razširjenje Britskega otočja in sorodnih dežel, marveč bolj ali manj razširjenje cele Evrope in 2. stalno bi se na to vračali in to dejstvo pametno uporabljali. Poskusili bi harmonizirati in kolikor mogoče včleniti razne narodnostne in kulturne tokove v našem prebivalstvu, ne da bi kakšnemu med njimi ovirali razvoj ali razbili kako dobro kulturno kakovost, marveč bi izrabili in usmerili to kakovost za razkošno obogatitev barve in kakovosti našega nacionalnega življenja v Ameriki.

Učitelji ljudskih in srednjih šol v občinah s številnim „tujim“ prebivalstvom bi morali biti seveda prva skupina, po kateri bi morala seči XYZ. Moralo bi se jim pomagati, da bi odkrili za vsakega teh najmlajših, ki polnijo njihove razrede in odgovarjajo na taka imena, kakor so Adamovič, Kotčka, Zamblaoskas, Hurja, Balkovec in Pavelka, od kod v resnici so. Morali bi biti poučeni, da imajo n. pr. otroci južnoslovanskih (srbskih, hrvatskih in slovenskih) staršev vsled svojega porekla veliko preteklost, ki obsega 1000 let evropske zgodovine in skoro 500 let ameriške; da je (da ponovim nekaj stvari,

ki sem jih omenil v pismu, ki ga nisem odposlal Georgeu Horacu Lorimeru) mnogo razlogov, ki dado sklepati, da so bili Jugoslovani na Kolumbovih ladjah, ko je odkril ta kontinent; da so Jugoslovani pristali na tej celini komaj nekaj let za Kolumbom; da so bili Jugoslovani v Kaliforniji, še preden so prišli tja Yankiji in bili tam pionirji v dveh sedaj najvažnejših gospodarskih panogah, sadjarstvu in ribolovu; da so bili zadnjih 50 let Jugoslovani zelo uporabni delavci v najvažnejših industrijah Amerike, v rudnikih in v kovinarski industriji in so tako ogromno doprinesli k napredku te države. Morali bi vedeti, da sta Nikola Tesla in Mihajlo Pupin prišla iz Jugoslavije; da je Henry Suzallo, rodom iz Kalifornije, eden najvažnejših ameriških vzgojiteljev, pripadnik druge generacije jugoslovanskih staršev; da je Ivan Meštrović, kipar, čigar dela je videti v Chicagu, Detroitu, Mineapolisu, New Yorku in drugod, Jugoslovian; in tako dalje. Tu sem omenil, kaj bi učitelji morali vedeti, da bi bili nekoliko poučeni o jugosl. pokolenju, zato, ker vem več o njih kakor o vseh drugih; toda morali bi biti obveščeni tudi o Poljaki, Čehih, Slovaki, Litvancih, Madžarih in drugih narodih, tako da bi ob vsaki priliki, zlasti pa ob kakem dramatičnem dogodku v šoli, kot je n. pr. pretep med kakim anglosaškim dečkom in hunkijskim dečkom, mogli kaj povedati o njih pred vsem razredom.

XYZ bi morala razširjati posebno literaturo, namenjeno učiteljem, ki bi se bavila s stvarmi, ki se tičejo Novoamerikancev; imeti bi morala odlične govornike, sposobne, da se obrnejo na učiteljske zavode, univerzitetne, visokošolske ustanove in fakultete, ženska društva in druge skupine.

Morala bi začeti kampanjo za revizijo zgodovinskih knjig, ki bi priznavale novim priseljeniškim skupinam iz Vzhodne Evrope, Balkana in drugod njihove zasluge za izgradnjo Amerike, kakršna je danes. V vseh sprememljenih berilih bi bilo treba omeniti, da je pri tej izgradnji moderne Amerike poginilo ali bilo ranjenih vsaj toliko ali enako število „hunkijev“ in „dagojev“, kakor je bilo prej pobitih ameriških kolonistov pri osvajanju novih predelov celine ali v vojni za neodvisnost. Delež, ki ga je doprinesla kaka skupina, naj se včleni v zgodovino ameriške preteklosti kot celote. Ta revizija učnih knjig bi bila seveda med njenimi prvimi in najvažnejšimi nalogami.

Ustanoviti bi morala tiskovni urad za liste v angleškem jeziku, ki izhajajo v mestih in krajih, katerih prebivalstvo vključuje znaten del „tujcev“ in za angleške strani tujejezičnih listov. Ta urad bi zbiral živahno pisan izviren material o zaledju, zgodovini, kulturi in zaslugah raznih „tujih“ skupin za izgradnjo Amerike in zgodbe o uspehih posameznikov in skupin.

Objavljati bi morala brošure v angleščini o raznih razvojnih stopnjah vprašanja; ustanoviti knjižnico z vso zaželeno literaturo in snovjo v tem vprašanju; posebno bi se morala truditi, da dvigne zanimanje in sodelovanje pri narodnih umetnostih.

(Se bo nadaljevalo)

P O R O Č I L A

JESENSKA UMETNOSTNA RAZSTAVA

Tradicionalne so postale predbožične razstave del mariborskih umetnikov. Kot nekakšen zaključek dela v preteklem letu, bilanca uspeha in neuspeha posameznika. Toda razstave v Mariboru niso samo osebna pomena za posamezne udeležence, marveč so v mnogo večji meri kulturnega pomena, z ozirom na lego in položaj mesta ter njegovega poslanstva za vse slovensko ozemlje. Tega dejstva se vedno bolj zavedajo tudi naši umetniki in zato streme za tem, da prikažejo svoja najboljša dela, saj reprezentirajo na našem severu ne samo sebe, marveč vso slovensko umetnost. Prav je tudi, da je izbira strožja in tako povprečnost dokaj visoka. V primeri z lanskim letom moremo letošnjo razstavo imenovati uspešno v kvaliteti, pa tudi v miselnosti, ki se pojavlja v vseh razstavljalcih.

Sicer med posameznimi razstavljalci ne moremo najti nobene povezanosti, nobene skupne smeri in vendar moremo opaziti toliko skupnih misli in teženj, ki vladajo splošno v narodu, prav posebno še v današnjih časih. Umetnik še vedno išče umetnostne probleme in je glasnik te ali one smeri, še vedno se poslužuje svojih izraznih sredstev in prav je tako, saj je to njegova osebna nota, njegov način govornice, njegov slog. Vendar pa moremo opaziti skupne poteze v snovi, ki se javlja pri večini razstavljenih slik. Naša zemlja, sveta in opevana, spoštovana in ljubljena, je postala objekt slikarskih opazovanj in priljubljena snov našim slikarjem. Kakor da so gesla, stremjenja in umetnostna vprašanja postavljena na drugo mesto, tako se zdi, da je prvo mesto zavzela snov in vsebina, poudarek in s tem tiha in mirna tendenca, vendar dovolj jasna. Po vsej širni in lepi slovenski zemlji so se razšli in opazovali ter ovekovečili svoje vtise. Ta je šel na Muro in prinesel s seboj mline na vodi, oni je šel v Prlekijo in jo na široko opel, tretji se je napotil na nezasedeno Koroško in z mnogimi mislimi in čustvovanji podal ta košček naše zemlje, zopet oni se je naselil blizu mesta, da se ustavi v njegovi okolici. Tako je vsak šel na svojo stran, vsak doživel po svoje tisti kos zemlje, ki nam ga sedaj podaja. Različno je gledanje posameznika na to zemljo in v tem moremo opazovati umetnika v zgolj umetnostnem smislu. V takem znamenju se nam predstavlja letošnja razstava in vsak umetnik je prispeval svoj delež k temu.

Karel Jirak je prešel v zadnjem času do svojega prijetnega, svojstvenega, popolnoma slikovitega sloga. Kljub temu, da vnaša mnogo detajlov v podobo, vendar radi tega celotne slike ne razbije in zdrobi, temveč stremi za barvno uravnovešeno in urejeno kompozicijo. S tem, da je šel na deželo in da predstavlja dele naše zemlje, je menda mnogo bolj našel svoje okolje,

kakor v lanskih, deloma posiljenih mestnih pogledih. „Nedelja v Slovenskih goricah“ je živ kos te zemlje s topoli, vinogradi, revnimi kočami in vendar tako lepim izrezom dežele, da lepega pogleda niti mrzlo sonce ne more zakriti. „Koča“ je v slikovito okolico postavljena kmečka hišica, ki se skriva med drevjem soncu. Pravo domače okolje in karakteristično sliko pokrajine pa nudita pogleda na „Sv. Jurij ob Ščavnici“ s svojimi mehko valovitimi hribi, ki v daljavi prehajajo v ravnino ob Muri, ter „Sv. Marjeta“ z okolico Pesniške doline. Tehnično zanimiva je skupna uporaba pastela in tempere („Cvetlice“), ko dobiva neenotno barvno ploskev, bogato z mnogimi barvnimi prelivi. Podoba je, da se bo Jirak pri iskanju novih kolorističnih zahtev otrešel premočnega tujega vpliva in nesigurnosti ter v svojem novem ambientu našel tudi svoj lastni način slikanja.

Maks Kavčič se polagoma in kar vidno otesa vplivov akademije in šole. Še obstajajo mestoma temne konture teles in objektov, v njih še obstoja temna, barvno le malo razčlenjena, skoro enotna barvna ploskev („Graba na Kozjaku“), toda ta že počasi zgineva v večjem barvnem bogastvu („Mlinarjeva bajta“), počasi prehaja slikar k večji slikovitosti, k bogatejšemu kolorizmu in priznati je treba, da ne njemu v škodo. Svetlikanje močnih, živih barv, razdeljenih po sliki, poživi okolico in ustvarja prijetnejšo, veselejšo sliko pokrajine („Mlin v Bistrici“). Večjo slikovitost mu za enkrat nudi voda („Mlin na vodi“), toda pri tem se bo barvnih prelivov naučil in obogatil svojo paletu z večjim barvnim obsegom, pa tudi s finejšimi odtenki. Poizkuša se tudi s problemi zračne perspektive („Ob Dravi“) in ustvari dobra enotno izvršena dela, pa tudi nastrojenja mu niso tuja ter jih živo opisuje („Dež na Muri“). Ko se bo Kavčič otrešel nezadovoljstva in ko bo dobil zaupanje ter voljo do končne izvršitve, bo mogel napraviti dela, pri katerih bo mogel reči svoj „amen“, kar zdaj ni vedno mogoče.

Ivan Koš je to pot razstavil akvarele. Nežna liričnost in mehko je razlita po slikah, pravi izraz nastrojenja v naravi, pa tudi pesniške osebnosti umetnikove. Le da moramo žal opaziti kompozicijsko zanemarjanje detajlov slike, predvsem ospredja, ki so preveliki in so celotni kompoziciji le v škodo („Koroščeva cesta“). Ravno tako se včasih zgubi v opisovanje podrobnosti, kar ni vedno v skladu z mehkim načinom akvarelnega dela samega. „Ulica v Makarski“ je kompozicijsko dobro zgrajena in napravljena v enem načinu brez velikih nasprotstev; v sliki je znal tudi poživljajoče razporediti živahnejše barvne lise. Ravno tako je dober „Pogled na Biokovo“, v svojem nasprotju med nizkim razpotegnjenim grmičevjem nižav napram trdim skalam. Slika nazorno prikazuje, kako težko je planinski svet izraziti v akvarelni tehniki, ki je menda za tak svet premehka ter zahteva že mojstrsko obvladovanje akvarelne tehnike.

Klavdij Zornik razstavlja prvič. Napravil je dober vtis. „Portret gospodične“ je v ploskev in okolico dobro komponiran ter sorazmerno enako

izdelan „Zvončnice“, ki so bolj oddaljene od akademskega načina, dokazujejo, da imamo v njem pričakovati slikarja realističnih intencij z razumevanjem za koloristične probleme. Ko se bo otrešel vpliva akademije, kar se pozna že v temnem koloritu, ko se bo znal prav živeti v domače okolje in ko bo znal zadeti pravi ton naše zemlje, bomo še mnogo dobili od njega, ker obeta s predstavljenimi deli sedaj na začetku mnogo več, kot so obetali s kraja mnogi, sedaj že upoštevani slikarji.

Do sedaj naštete slikarje bi mogli uvrstiti v eno skupino. Kakor da imamo opravka z novim impresionizmom, le da so kolorizmu podlage drugačne in izkušnje mnogo bogatejše. Na drugi strani pa imamo na razstavi dva slikarja, katerima je tudi barva izrazno sredstvo, le s to razliko, da jo uporabljata tudi brez ozira na predstavljeni objekt, samo da odgovarja njih razpoloženju in predvsem njih miselnosti. Barva je pri njih objekt, s katerim izražata svoje misli.

Lojze Šušmelj spada po predstavljenih delih v skupino intelektualističnih slikarjev, ki ne puste govoriti samo pokrajino, oz. snovi preko sebe, marveč hočejo tudi oni govoriti preko slike. Temne, mračne in težke misli so svojina Šušmeljevih del, kar se izraža ne samo v temnem, malo razgibanem koloritu, marveč tudi še v ozračju in nastrojenju, ki veje in ga je občutiti pri njegovih delih. Pri vsem pa zna biti naravnost tajinstven, kakor postavljen na nerealna tla. Zgornji del slike „Ruška tovarna“ je skoro vizija v drug svet odmaknjene tovarne, brez resničnega, skoro dušečega ozračja, poleg tegobe in mračnega razpoloženja. Barvno in figuralno je dobro komponirano „Delo na Kozjaku“ z močnim nasprotjem osvetljenega polja in temnega ozadja, kakor da je poudarek na apoteozi dela in na umetnikovem mračnem doživetju. Skoro malo prevelik pesimizem in prevelika mračnost za dela mladega človeka, pri katerem je pa tudi nevarnost, da je ta mračnost samo patos.

Franjo Golob spada v isto vrsto kakor Šušmelj, le da je ravno nasprotno — živahen in razgiban. Tudi njemu ni barva samo sredstvo objektivne reprodukcije sveta, marveč sredstvo za izražanje svojih misli in čustvovanj. Odtod včasih neresnično pobliskavanje svetlih tonov in barv („Za tremi ribniki“), odtod neresnične sence in barvno izredno razgibane in razživiljene ploskve („Ribniško selo“), kakor da bi hotel prisluhniti zemlji in ji ugrabiti nje skrivnosti, se zdi, ter te prišepetane tajnosti samo z barvo razodeti tistim, katerim je to dano. Barva mu je edino izrazno sredstvo („Motiv iz Kamnice“), le škoda, da mestoma prehaja v premočno dekorativnost („Viničarija“), k čemur ga zavaja tudi način njegovega slikanja. Lastnega notranjega nastrojenja polna in občutena je slika „Iz Mežiške doline“, ki kaže Golobovo pot naprej, ko išče vedno močnejših korenin v zemlji.

Zoran Mušič še svojih del ni prinesel s svoje uspešne razstave v

Beogradu in bo to storil šele pozneje. Opis njegovih del bo mogoč pri poročilu o beograjski razstavi.

Poleg navedenih slikarjev pa sta se, kakor je menda navada v Mariboru, udeležila razstave tudi dva amaterja. Udeležbe samoukov ni zametavati, ker se tako odkrije marsikak talent, obenem pa je razstava tudi edina možnost, da pokažejo svoja dela javnosti.

Zlatko Zei je publiko znan že s svoje lanske razstave, zato mu smemo pripisovati več rutine. Toda ravno on kaže bistvene znake amaterja, ki ni došel do svojega načina, marveč zna zadeti skoro vse istovrstne načine. Tako je „Jesenska krajina“ v impresionistični maniri, „Interjer“ spominja na Mušičeve gvaše, „Žaga v grabi“ je izgotovljena zopet na drug način v realistični smeri, najbolj samostojna in uspešna je slika „Splavi“.

Tošo Primožič ni tako raznovrsten. Risbe očitujejo spretno roko in nedvomen talent. Toda pri vseh delih moremo opaziti kljub vestni izdelavi in pridnosti, da še vedno manjka nekaj, kar pa tudi mnogim drugim delom na razstavi ni lastno, čeprav manj očito, namreč prava — umetnost, oni končni pečat, da moremo delo imenovati — umetnino.

Zopet in zopet moramo pri tej razstavi poudariti neprimernost prostora v razstavne svrhe. Maribor nima razstavne dvorane, vse adaptacije in improvizacije ad hoc ne morejo prinesiti nobene dobre rešitve in zboljšanja. Kar greh je postavljati slike v nasprotje dvojne svetlobe, poleg tega pa še tako na gosto. Skrajni čas je, da dobi Maribor svojo moderno razstavno dvorano, kajti te razstave nimajo več provincialen pomen, namreč postajajo važen doprinos k našemu kulturnemu udejstvovanju.

F. K. Kos

O C E N E

Marja Boršnik Škerlak. Aškerc. Življenje in delo. Založila Modra ptica v Ljubljani. 1939.

Zanimivo je, da nam je prvo monografijo o našem najbolj možatem pesniku napisala — ženska. In treba je takoj v začetku povedati, napisala jo je v marsičem svobodnejše in naravneje, kakor bi to mogel storiti povprečni slovstveni zgodovinar, ki se najbrž ne bi mogel — še tako ne kakor Boršnikova — otresti predsodkov in krivih sodb, s katerimi so zabrisali naši novoromantiki in njegovi kritični opričniki Aškerčevo podobo. Zato je bilo morebiti zares treba nekoliko ženske neposrednosti in kritične preprostosti, da nam je Aškerčeva življenjepiska pokazala vsaj od daleč podobo Aškerčevega življenja in podala vsaj približno oceno njegovega dela.

Iz tega seveda ni treba sklepati, da je nova knjiga o Aškercu — razodetje,

kakršnega ni nihče slutil. Nasprotno. Kljub temu, da je pisateljica zbrala tiskano gradivo o Aškercu, da je povprašala mnogo pesnikovih znancev o okoliščinah njegovega življenja in da je preštudirala mnogo pisem, zapiskov in listin, vendar ni prinesla posebnih novih podatkov iz pesnikovega življenja, niti ni ocenila njegove pesmi mnogo drugače, kakor je to storil krog nekdanjih Aškerčevih kritikov.

Vendar vzbuja njena knjiga svež in odkritosrčen vtis, ki je sad avtorske sproščenosti in volje, biti pravična in objektivna. Tudi to je dandanes veliko vredno in kakor vse kaže — ženski privilegij.

Zato je Boršnikova knjiga o Aškercu brez tega ali onega ideološkega ozadja, a zanimiva in poučna. Ni rešila Aškerčevega problema v naši slovstveni in kulturni zgodovini, pokazala pa je pošteno na tragiko njegovega življenja, na vrednost njegovega dela in na vrsto perečih nalog v naši slovstveni zgodovini in literarni kritiki.

Boršnikova se je težke naloge lotila po preizkušnem, dasi nekoliko plitvem receptu: ob postaje pesnikovega življenja je postavila njegova pesniška dela in jih razložila kot podobe in izraze določenih telesnih in duhovnih doživetij. Najsi bi imel zoper njeno metodo razne pomisleke, enega ji ne morem odrekati, da se je pošteno in krepko otepala s težavami svoje poti, kajti kljub obilnemu gradivu vendarle ni igrača, zasidrati Aškerčevo pesem v okoliščinah njegovega življenja. Pri epiku mora iskati življenjepisec še drugih virov poezije, kakor so motni valovi pesnikovega doživljanja.

Zato je Boršnikova orisala Aškerčevo mladost preveč aprioristično, že kot posledico njegove pesmi, namesto obratno. Gotovo so bila Aškerčeva gimnazijska leta vedrejša in v bogoslovje je šel, ne zato, da „dožene smisel življenja in nalogo, ki jo ima vršiti“, temveč primoran od močne volje tete in sorodnikov. Koliko kmečkih abiturientov je šlo po tej poti! Aškerčev pesniški poklic se je razvijal neodvisno od te usodne odločitve, da celo v jasni in odločni opreki z njo.

Ta poklic je izviral iz globin njegove nadarjenosti, ki mu je kazala življenje kot galerijo podob, ali pa kot razgibano pesem, ki jo sliši sam, a je dovolj močan, da jo zapoje in razodene onim, ki so za prvotno pesem življenja gluhi. Aškerc ni postal pesnik zato, ker ni ločil „pesnika od svečenika“, temveč pesnik je moral postati zaradi pesniškega daru, duhovnik pa zato, ker je duhovstvo bilo zanj tista oblika nekega inteligentnega poklica, katero je lahko dosegel z najmanjšim naporom. Če bi ga res gnalo v bogoslovje iskanje resnice ali Boga, bi morala biti njegova mladostna pesem — izraz tega iskanja. Takšna odločitev bi morala prevzeti in ubrati vso njegovo mladostno poezijo. A kako je v resnici? Aškerc je dosegel prve pesniške vrednote prav tedaj, ko se je zavedel, da je bila njegova izbira poklica prisiljena, in nepremišljena. Nemir Aškerčevega življenja in nenakomerni razvoj njegovega pesniškega dela sta v marsičem posledica mladostne, slabotne volje, s katero je podlegel združeni volji sorodstva. S tem se ni ujel samo kot človek v zanko, ki ga je dušila kot osebnost, s svojim pesniškim darom ni našel v svojem poklicu pravega torišča, vidika in odziva. Tu je ključ, ki vodi do spoznanja Aškerčevega življenja in njegove pesmi.

Bolje kakor življenjske temelje Aškerčeve poezije je orisala pisateljica posamezne njene komponente, zlasti njeno erotično melodijo. Posvetila je z žensko radovednostjo v Aškerčevo ljubezensko življenje in odkrila zares marsikaj neznanega. A v veselju nad zanimivimi odkritji je prehlavno sklepala in tako ukanila samo sebe za veljavnost svojih izsledkov. V Aškerčevih mladostnih ljubezenskih pesmih je prvi gib ustvarjalne domišljije na pesnikovi strani individualna okrepitev, na ženini strani pa socialno sočutje. Mogoče je, da se je rahločutni in v svojem pokli-

cu negotovi pesnik bal svojega čustva in ga je hotel prikazati samo kot sočutje s siroto Anko. Tako bi mu šele iz sočutja vzklija ljubezen, ki je pognala v njegovem srcu globoke korenine, kakor priča Balada o jezeru z mislijo na smrt z ljubljeno deklico, s katero mu ni mogoče živeti:

„Njih dvoje pripláva baš predenj na kràj;
Iz dna že dospela sta s svatbe bilà,
Od rož, trav povódnjih ovita še vsà.“

Toda vse znane okoliščine njunega življenja pričajo, da je takšna mogočna ljubezen navdajala samo pesnika, dekle je bilo plaho in ga ni razumelo.

Manj plastično in pregledno je orisala Boršnikova vsebinski in oblikovni razvoj Aškerčeve epike. V teh poglavjih so se pokazale pomanjkljivosti njene estetske presoje in nepreglednost njene literarno-zgodovinske metode. Namesto da bi v začetku kratko in jedrnato ocenila razvojne vidike, ideje in formalni problem našega pesništva ob Aškerčevem nastopu, je vključila Antona Aškerca brez globlje zarezave v naše literarno življenje, da bralec težko spozna, kaj je v njegovi pesmi novega, kaj izvira iz pesmi neposrednih prednikov: Stritarja in Gregorčiča in kaj je odmev sodobne evropske pesmi. V teh vprašanih se pisateljčina metoda ni obnesla. Obtičala je v goli referativnosti, ki bralca sicer za trenutek zadovolji, a sproži v njem pri globljem premisleku kopico vprašanj, na katera knjiga ne odgovarja. Pisateljica poroča na temelju obširnih izpisov iz časopisov in časnikov o zunanjih učinkih Aškerčeve pesmi, premalo pa se pogloblja v njeno umetniško in idejno jedro. Tu ji je prevečkrat voditeljica dnevna kritika, ki je spremljala Aškerčevo ustvarjanje v časopisju in v pismih prijateljev in nasprotnikov.

Obenem je Boršnikova pozabila, da Aškerčeva pesem kljub svoji aktualnosti ni vrela samo iz zunanje problematike našega narodnega življenja, temveč tudi iz pesnikove tvorne osebnosti. Ni razumela, da je bil Aškerčev pesniški razvoj v skladu z njegovo ustvarjalno silo in s splošnim socialnim in kulturnim življenjem našega naroda. Tragično je pomisliti v luči naših sedanjih političnih in kulturnih izkušenj na spopad med Mahničem in Aškerčem. Ali ni Mahnič videl dalje v bodočnost kakor Aškerc? Toda nujna sta bila oba: pevec in kritik, in oba sta nosilca naše prihodnosti.

Pri orisu literarne pravde med Mahničem in Aškercem pogreša človek sociološke in politične slike našega življenja v teh letih. Težišče Mahničeve zmage ni bilo na kulturnem, temveč na političnem in nekoliko na gospodarskem področju. Na poslednjem pa bi bil Aškerc rajši na Mahničevi kakor na liberalni strani. Z dediči Mladoslavencev so ga vezale samo kulturne in politične, a ne tudi socialne vezi. Po družbenem čustvovanju je bil Aškerc bliže vsakršnemu odtenu socializma — pa bodisi tudi krščanskemu — kakor pa slovenskemu liberalizmu.

Toda zaradi sporov s cerkvenimi predstojniki je prenesel smisel svojega življenja v romantično — rekel bi — slovensko pojmovanje pesniškega poklica. V pesnikih si je naše izobraženstvo v petdesetih in šestdesetih letih devetnajstega stoletja stvarilo za razne slavnostne prilike — narodno plemstvo, najvišjo obliko narodne družbe. In v to pojmovanje se je ogrnil Aškerc, ko so začele leteti nanj zoprne kritike, krivični očitki in posledice nepremišljenih ovadb. Bil je samoten, srce in pesniška zgovornost pa sta ga gnali k ljudem. S kom naj se družijo? Ali naj res hodi z Mahničem in njegovimi učenci, ki zaničujejo in obsojajo njegovo pesniško poslanstvo? Ali se je res tako zmotil, da je zamenjal svečeništvo s službo — himeri? Ne — na pravi poti je! Kdor se ne sklada z njim, tisti glej!

Kdor pa ga posluša in hodi za njim, pa čeprav je gobav, je z njim na čelu vsega naroda.

Jedro Aškerčeve človeške in pesniške individualnosti je v ključovni želji biti ne le poet, temveč tudi reformator. Pesnik se ni zadovoljil s slikanjem podob in obnavljanjem zgodb, hotel je biti razlagalec in prerok. Iz poeta se je razvil profet, ki se je docela zapletel v trnjevo grmičje zapoznelih prosvetlenskih in provincialnih konservativnih in liberalnih mnenj, birokratske in duhovniške slovenske gospode.

Misel zasluži natančnejše razmišljanje in vsestransko osvetlitev, a Boršnikova je ni niti zaslutila. Zato je obviselo v zraku njeno razpravljanje o Aškerčevih bojih z Mahničem. Tudi na splošno ni prikazala osnov Aškerčeve duševnosti in tvornosti, dasitudi je o tem mnogo razpravljala. Zato se je Aškerčev življenjepis razblinil v vrsto zanimivih slik in sličic, n. pr. Aškerc in Anka, Aškerc in Mahnič, Aškerc in Gregorčič, Aškerc in Cankar itd.

Iz tega temeljnega pogrška izvira vrsta pomanjkljivosti in napak njene knjige. Naj omenim samo nekatere, ki so me najbolj zbolele. Do trenutka, ko postane duhovnik, predstavlja Boršnikova Aškerca v intimni skupnosti s sorodniki in z domom. Od tedaj pa se ne spomni več na njegov rod in Aškerc je zanj samo še literarna oseba, kvečjemu njegovo ljubezensko življenje jo zanima. To ni pravilno. Odnos do najbližjih sorodnikov je bil tudi poslej važno dejstvo Aškerčevega življenja. Tudi njegova vera v vzhodno poreklo njegovega rodu vzbuja zanimanje, in pisateljica bi morala vsaj nekoliko posvetiti v to temo, zlasti ker problem sama omenja. V drugem delu je podala precej nepravilnih analiz in izrekla več krivičnih ocen posameznih pesmi in zbirk. Njena sodba o Aškercu — človeku in pesniku — ni prečiščena in objektivna. Včasih ga precenjuje, še večkrat podcenjuje.

Na splošno je pisateljica napisala mnogo pravnega v opisih dobe, v sodbah o literarnih tovariših, naslednikih in nasprotnikih, čeprav je označila nekatere osebe preobširno in preugodno v škodo glavnemu junaku. V označbah poedinih zbirk pa se ne morem strinjati z njo. Vse Aškerčeve knjige, zlasti pa one od Novih poezij do Mučenicov je Boršnikova ocenila prenašlo in prepovršno. Ne samo, da jim ni bila vsebinsko kos, tudi oblikovno jih večkrat ni doumela. Prim. ugovor zoper „monotono obliko... samogovora“. Večina Aškerčevih samogovorov ni monotona, temveč mogočno razgibana, in samogovor je najstarejša in največkratnejša oblika miselne poezije.

Na splošnem sodi avtorica Aškerca preostro in se kljub simpatiji in težnji po objektivnosti premalo zaveda, da je bil Aškerc po ustvarjalnem temperamentu, duhovnem obzorju, osebnih in slovstvenih poštenosti velika osebnost za naše pigmejše razmere. Namesto da bi poudarila vsestranske vzroke za Aškerčevo pesniško propadanje, išče razloge zanj v slučajih in nebitvenih stvareh in premalo naglašča, da je ohranil Aškerc ustvarjalno moč do smrti, čeprav je samega sebe ukanil za njen učinek. Vendar se nam razen njega še ni rodil človek, ki bi bil v dobrem in slabem tako zvezan s celotnim evropskim in obččloveškim življenjem, v čigar duši bi tako odmevala vsaka nova misel, kakor je v njem, ki je sprejel, podoživel in svojemu narodu sporočil sleherni kulturni, politični in socialni gib Evrope v zadnjih desetletjih pred svetovno vojno. Mislim, da bi nam dandanes koristila in nas razveselila nova izdaja Aškerčeve čitanke, ki pa bi morala in mogla biti še enkrat obsežnejša, kakor je bila čitanka Aškerčevih pesmi Ivana Prijatelja.

H koncu naj omenim, da me je neprijetno zadelo, da presoja pisateljica mestoma Aškerca in njegovo delo z nepopustljivo kritično pozornostjo, medtem

ko sodi njegove nasprotnike prizanesljivo in včasih celo ugodneje, kakor so sami pričakovali. Pravilno pa je podala razmerje med Aškercem in njegovim slovstvenim učencem in antipodom — Ivanom Cankarjem. Edino glede izdaje Kettejevih pesmi bi ga morala nekoliko bolj zaščititi pred temperamentnim prijateljem pokojnega pesnika.

Neobjektivno pa je orisala na pr. Aškerčevo razmerje do Govekarja in Župančiča. Zlasti prvi vzbujajo po njenem prikazovanju vtis prezvestega Aškerčevega slovstvenega ministranta, čeprav je imel v Aškerčevi pesniški in človeški tragediji drugačno vlogo. Tudi slovstveni boji med Aškercem in Župančičem zahtevajo finejši in stvarnejši oris, kakor ga je podala Boršnikova.

Kopičenje takšnih in podobnih ugovorov ne more bistveno zmanjšati vrednosti naše knjige. Boršnikova je podala o pesniku in človeku Antonu Aškercu stvarno in zanimivo razpravo, ki je sad večletnega marljivega študija. Njena knjiga je po gradivu zanesljiva in točna. Opazil sem samo nekoliko mest, ki zahtevajo popravke. Tudi jezikovno je delo zadovoljivo; na nekaterih mestih uha-jata sicer beseda in podoba v listkarsko duhovitost in časnikarsko razvlečenost, a v splošnem je beseda pravilna, tu in tam celo slikovita, slog gibčen in slovnica kakor mora biti. Jezilo me je samo to, da Boršnikova v praksi ne ve, da bodi v nikalnih stavkih predmet v drugem sklonu.

Pričujoča kritika odklanja avtorično pojmovanje Aškerčeve osebnosti in razlago njegove poezije, priznava pa, da je Boršnikova pravilno orisala Aškerčevo dobo in se pošteno potrudila, da nam razjasni tudi problematiko pesnikovega življenja in dela. Njena knjiga je zanimivo in poučno branje o enem naših največjih mož, po svojem gradivu pa varno izhodišče tistim, ki bodo hoteli natančneje spoznati življenje in delo Antona Aškercera.

Anton Slodnjak

Božo Vodušek: Odčarani svet. (Pesmi) Založba: Modra ptica.

Kljub temu, da je pesniški izraz v tej zbirki nenavadno izgrajen in dognan, kljub temu, da je polna finih, čeprav včasih močno subjektivnih psiholoških opazovanj, kljub nenavadni avtorjevi duhovitosti knjiga menda ne bo doživela sprejema, ki ga gotovo zasluži. Povprečnemu slovenskemu čitatelju se še zdi vedno vsaka kompliciranost v čustvenem izražanju narejena in nepristna. Marsikateri Slovenec (včasih tudi slovenski književnik) istoveti primitivnost s pristnostjo, kar pa je nekoliko ne-historično. Dobri ljudje pozabljajo, da je n. pr. muzikalično izražanje nujno komplicirano. Ker je nastal pri nas po Prešernu zelo zaznaven zastoj v pesništvu in je ta zaostalost za evropskimi dognanji v literaturi trajala pri nas vse do moderne in čez, zato se včasih zgodi, da še celo kakšnega kritika razdraži nekoliko bolj komplicirana primera ali nenavaden način ritma ali rimanja. Kritiki večkrat ne pomislijo, da so v bistvu slične metafore in enake ritme že pred sto leti uporabljali tako priznani mojstri kakor Byron in Puškin — če jih ni že pred tri sto leti uporabljal John Milton; tudi takšne primere sem že doživel. V dobrem in slabem pripada Vodušek času po Baudelaireju, pesniku, ki je za mnoge začel novo dobo. Razen tega je Vodušek zelo duhovit in kultiviran — vse to pa pri nas razumevanja ne olajša. Njegova duhovitost marsikoga moti in so Voduška krstili za pesnika-intelektualca, t. j. za človeka, pri katerem je duhovitost močnejša kakor inspiracija in se to njegovim verzom pozna. Kljub temu so njegove krepke primere, kakor n. pr. tista o zavrženem angelu v Veneri, ki jo pokriva „peščena Sahara in večer led“ in ki kljub temu s svojo sladko lučjo zapeljuje ljudi, brez dvoma nastale v globinah zavesti, kamor sam intelekt ne more.

Citatelj pa se Vodušku ne more lahko približati že radi pesnikovega temperamenta. Voduškov ton je rezek, včasih oster in ciničen, vendar pa vedno zelo kultiviran. Celo njegovih blasfemij ni mogoče jemati bolj resno kakor n. pr. Baudelairejevih; to niso kratkomalo „deklaracije“, temveč izrazi duševnih stanj — dogajanja njegovega subjektivnega sveta ali subjektivnega sveta katerega drugega človeka.

Voduškove pesmi, same zase in izolirane v revijah, pogostokrat kljub izredno vlitni obliki (ali včasih radi nje?) odbijajo s svojo rezkostjo. V zbirki so vsekakor zelo pridobile. Zbirka nam odkriva zanimivo, bojevito, skoraj hiper-moško osebnost, ki pa človeško nikakor ni nerazumljiva in ki ji ne manjka srčne toplote.

Voduškova knjiga bi se dala precej prirodno razdeliti vsaj na tri dele, od katerih sta prva dva skoraj ostro ločena. Na začetku knjige so pesnikove mladostne pesmi, med katerimi je „Mesto v noči“ vsaj ena najboljših pesmi slovenskega ekspresionizma s slikami, kakor:

„Tesnoba in spomin na davno pomlad vzdolž ob neskončnih zidovih
pokopališč,
samo slutiš, znotraj potekajo bele steze čisto same med
gredami trave,“ ...

Silno nežni lirični toni se v tem delu knjige prepletajo z rezko analizo samega sebe, kjer se skepticizem vriva celo v momente, v katerih pesnik prisluškuje „belim, svetlim glasom“ svoje notranjosti (Vrnitev k sebi). Za vsakega psihologa je pretresljivo občutiti v teku štirih, petih pesmi, kako je ta „preveč trezni, neupijanljivi duh“ — „postal rabelj lastnega srca“ (Nezadovoljni Narcis — Smrtni bič). Ena teh pesmi zveni sladko in žalostno, kakor odmev Kosovela:

„O, ti telo, neotipljivo in tuje,
skozi katero sinji, mrzli zrak valuje.“

Vodušek in Kosovel — kakšen kontrast! In vendar bi „Pomladni veter“ bil izraz razpoloženja, ki bi ga bil bolni Kosovel brez dvoma tudi rad občutil. „Pomladni veter“ v svoji enostavni, prozorni, pa lepi simboliki spominja skoraj na izrez iz svetega pisma o „vetru, ki veje, kjer koli hoče“. Tak veter je bil prav priljubljen motiv naših ekspresionistov, v Voduškovi pesmi pa veje gotovo najkrepkeje.

Drugi del zbirke uvaja „Zdravica v ranem jutru“, čeprav prehod ni čisto oster. Zdravica v ranem jutru je lepa, nekoliko divja in nihilistična pesem, polna obupa in upora. Pesmi, ki sledijo, bi lahko imenovali „cinične“ in jim stavili za geslo: „dolgčas je igrati brez dobitka“. Razočaran nad mnogimi mladostnimi verami, nad brezizhodnostjo svojemu „divjemu, zbeganemu stremljenju“ (Drevesa) je pesnik tu zašel v vrtnec cinizma, neobteženega roganja, gnusa in moške oholosti. Pri tem se pesnik ni ustrašil čudnih poti, trenutnih banalnosti (Bolezen stoletja) ali lepo brušenih, do nediskretnosti jasnih osebnih napadov. Vendar je tudi tukaj zbirka pesmi mnogo bolj značilna kot posamezna pesem. Tudi v teh pesmih ohrani Vodušek neko močnatost, bojevitost, ki ga v svoji vehemenci varuje pred skrajnostmi. Druga pozitivna lastnost, ki jo odkriva tudi ta del zbirke, je Voduškova velika sposobnost sočustvovanja. Ta lastnost se faktično za psihologa v rahlih motivih vleče skozi vso knjigo, čeprav je včasih zavita v sarkazem, kakor n. pr. v „Žalostinki za obešencem“:

Prav tako slučajno brez denarja
se ti ni več čakati ljubilo;
ljubica bi še šla do oltarja,
če bi se na jesti pozabilo...

Slično je svoje globoko sočustvovanje z ljudmi zavijal v ironijo in sarkazem Ciril Kosmač. Voduškovke pozitivne lastnosti pa se v nadaljnjem delu zbirke izražajo bolj in bolj. Namesto da bi svoj zasmeh trafil na ljudi, opaža z občutljivostjo, ki so jo tolikokrat brutalno ranili nesmisli in zlorabe današnjega sveta, razliko med tem, kaj bi morali pojmi predstavljati in kaj predstavljajo v resnici (Pravica, Skriti bog, Zlato tele). V teh in takšnih verzih govori duhovit in oster kritik sveta, ki zelo energično identificira svoja bivša lastna trpljenja s trpljenjem ljudi. V tem delu knjige pa govori tudi pesnik, ki si je na jasnem s seboj in s svetom in je svoj lastni, od usode določeni del pogumno vzel nase. Pesnik, ki se je večkrat „zgrozil od vražjega zasmeha“, se drugič znašel pred absolutno praznoto, absolutno ničlo neusmiljenega vseмирskega hlada (Zavrženi angel), se zdaj lahek in velik vendar spet poglavlja v svet, kjer ne čuti več lastne grenkobe, le še ponižanje in uničevanje soljudi (Umorjenec, Plinski napad). Sam brez iluzij in brez vere vanje, se vendar z neskončno nežnostjo poglavlja v iluzije drugih ljudi. Tako opisuje ljubimca, ob katerih prši kosovo petje:

„Poslušata, in še ko z naglim letom
za zarjo izgine, se smehljata v miru,
z bleščečimi očmi predana obetom,

ki so razsuti v rožnatem večeru;
za hrptom že preži vlomilski mrak,
a drobni šipkov grm je zvest vojščak.“

(Maj.)

Tako je „krog“ Voduškovih pesmi le sklenjen. Pesnik, ki je bil tako krepko zastopan v knjigi „Moderna slovenska lirika“, je dokazal, da gre njegov razvoj navzgor in da si imamo od njega po vsej verjetnosti še mnogokaj obetati. Pokazal je zelo mnogo kultiviranosti in talenta, v značaju pa voljo do resnega, vehementnega in celo brezobzirnega razračunavanja s seboj in s svetom. To so lastnosti, ki jih pri premnogih naših sodobnikih le prepoznamo pogrešamo.

Igo Gruden: Dvanajsta ura. Slovenska Matica.

Pesniška zbirka Iga Grudna je zbirka kultiviranega pesnika s toplim srcem in mnogimi domisljicami, ki pripadajo brez dvoma samo njemu. Dvanajsta ura je v več kakor enem smislu simboličen naslov. Gruden je menda hotel z njim označiti našo dobo, naše okolje, ki v mnogočem propada, v mnogočem doživlja svoje zadnje čase.

Samo en korak čez tlak se plazi v mrak:
morda daljni znak je, skrit v oblak noči?
prvi svit, prižgan, da svet se dvigne v zrak?
dinamit duha, ki molk sveta sprosti?

(Dvanajsta ura — uvodna pesem.)

Toda ves ta dinamit pri Grudnu ni tako nevaren, menda tudi Gruden sam preveč vanj ne veruje. Mogoče pa pomeni samo „Dvanajsta ura“ tisto resnično

dvanajsto uro, ki jo odbije Šentklavž, medtem ko sedi dr. Igo Gruden s tovariši zvečer pri Kolovratu in z rafiniranim uživanjem ogleduje lesenega baročnega angelčka, ki nosi mrtvaško glavo v rokah. Vsa zbirka ima na sebi nekaj, kar spominja na vzdušje ljubljanskih gostiln. Saj je končno tudi naš Prešeren v njem zabil marsikatero uro, vendar pa je za Grudna mnogo bolj značilno. Zdi se, da je spočel večino svojih pesniških misli in zamisli med svojimi tovariši (ki jim je posvečen lep del zbirke) in da je pri tem gledal svet iz tiste dobrodušne, nekoliko vzvišene perspektive, ki jo ustvarjajo v človeku porajajoči se vinski duhovi:

Ko prvi svit nad reko v drevju sine
in ptički prebudijo se ob zori
zapojem jim, da vse na svetu mine,
v popevki bridki: in taberna mori.

Prav taki so Grudnovi socialni motivi (Pesmi natararice Pepce), motivi sočutja z daljnimi, po nedolžnem ubitimi žrtvami (Tuji gost, Nad agonijami sveta). Pogostokrat je čustvo nekam odmaknjeno, priložnostno, na rahlo ohlapno, čeprav zvenceče in ne brez duhovitosti. (Gruden je med drugim pesnik mnogih zelo uspešnih epigramov.) Celo smrt temu skeptičnemu pesniku ni strašna, javlja se mu brez romantične vznesenosti, brez gotske neizprososti (Vodušek!), brez baročne zamišljenosti. Smrt mu je neizogiben konec subjektivnega sveta, saj je itak „vse minljivo, ničevno in prazno“.

rodimo se, borimo, v noč gremo,
mehko zagrinja zemlja nas v temo.

(V opombo Alfredu Šerku)

Ta skepsa (ali nihilizem: točno iz besede nihil, kar pomeni nič) stoji za zelo mnogimi stvaritvami Iga Grudna in večkrat moti. Tu pa tam motijo tudi neke formalne posebnosti. Tako bi mi bilo osebno silno ljubo, če bi se Gruden hotel ogniti vseh „senc turobnih“, „src drobnih“ in podobnega. Gruden postavlja silno pogostokrat pridevnik za samostalnik, to se pa sme po mojem prepričanju v slovenščini samo takrat, kadar je pridevnik naglašen (z vej gostih), kadar paradokсно kontrastira (upanje goljivo), posebno pa takrat, kadar stoji namesto celega stavka, na pr. „Dan jasni, dan oblačni v noči mine“, namreč: „Najsi bo dan jasen ali oblačen, vsak...“ itd.

Končno pa je treba le naglasiti, da je Gruden dober pesnik, mestoma prav krepak v izrazu in psihološko fin (Barake, Kamniške elegije in še nekatere druge pesmi). Vedno je okusen, njegovo sočustvovanje iskreno in simpatično, prav tako kakor njegov patriotizem; posebno v tem zadnjem oziru nima mnogo konkurentov, ki bi mu bili ravni. In čeprav je preveč skeptičen, preveč udan v usodo, da bi se strastno poglobljajal vase, da bi iskal novih poti ali se sploh resno boril, je vendar simpatičen izraz kulturnega slovenskega miljeja.

Ves Igo Gruden je dokaz, da je slovenski milje dovolj poln čisto lastne, svojstvene tradicije, da se lahko vsaj pesnik nanj opira in da tako nadaljuje tradicijo Prešernovih idej in tudi Prešernove volje.

Slowacki Juljusz: Oče okuženih. Pesnitev. (Poslovenil in študijo napisal Tine Debeljak. Z risbami okrasila Bara Remec.) V Ljubljani, 1939. 46 str.

Ta pretresljiva zgodba o očetu okuženih, „ki gleda zaporedno smrt svojih

sedmero otrok in žene, vse družine, in odhaja iz morilne puščave sam: za sabo ima grobove svojih dragih... nad sabo Boga... pred sabo pa samotno pot v svet...“ je izšla ob pomenljivi obletnici. Sto let je bilo preteklo, odkar je zagledala luč sveta, devetdeset let, odkar je nje tvorec, eden največjih poljskih duhov, omahnil, komaj štirideset let star, v prerani grob. Prevod je zaradi tega dvakrat pomemben. Položaj, v katerem se nahaja nesrečni oče na koncu zgodbe, je na las podoben tragičnemu položaju poljskega naroda, ki se danes prav tako zamišljeno izprašuje: „Veseli dom je mrtev, družina uničena in od vsepovsod samo boleče vprašanje: Kako tvojim ljudem?“

Kakor nekaka pesniška vizija poljske bodočnosti zveni že preprosti uvod v prozi, ki ga je za svojo pesnitev napisal pesnik tam. Opisuje nam prizorišče zgodbe, ki ga je — v karanteni (l. 1836.) — sam spoznal, opisuje, kaj je tam doživel, in pove, odkod ima preprosto fabulo te pesnitve. S svojo zgoščeno dikcijo je ta pesnitev prav trd oreh za vsakega prevajalca, posebno še za slovenskega, ki mu nagaja pomozni glagol pri preteklem času, kjer ga poljščina nima. Te težkoče je Debeljak po večini premagal z občudovanja vredno spretnostjo, tako da se prevod v glavnem lahko čita in tudi pri dovtetnem slovenskem čitatelju zapusti oni silni vtis groze, ki puhti iz izvirnika. Sledječih par opazk te hvale ne namerava zmanjševati, kakor tudi ne more zmanjšati zasluge prevajalca, ki je z uspehom opravil res težavno delo. Samo opozorilo naj bodo prevajalcu, od katerega prav na tem — poljskem polju po dosedanjih poskusih pričakujemo še kaj večjega.

Marsikaj bi se — brez težave — bilo dalo povedati bolj v skladu z izvornikom, tako n. pr. nam. „trikrat dni štirideset sem preživel“ mogoče „trikrat sem štirideset vekov preživel“, kakor pravi izvornik in kar je tudi neprimerno krepkejše. Pravilnejše, ker bolj slovensko, bi nam. „za ženo, za hčerke, za sine me vpraša“ bilo „po ženi, po hčerki, po sinih me vpraša“. Ali nam. „Vse od vprašanj bo v meni vršelo, vpraša me vsak...“ pač „Vse od vprašanj bo v mene vršelo, vprašal bo vsak...“, ker je tukaj bodoči čas zaradi zgradbe celotne povesti potreben. Nam. „ptičicam, ki so k nogam priletele“ bi pač bilo boljše „ptičicam, ki so k rokám priletele“, kakor stoji v izvorniku. Ali se je prevajalcu res zdela taka sprememba potrebna zaradi tega, ker ima on „trositi zrna“, izvornik pa „krmiti“? S tem je samo po nepotrebnem zabrisal posebno nežno slikovitost prizora. Premalo povesta (str. 14) verza: „Od te grozotne, strašne noči dobil karantene sem štirideset dni“. Pravilno bi bilo „so dali mi zopet štirideset dni“, kar ima prav na str. 17. Nekoliko nerodni in dvoumni izraz „v škrlatu neba in v parénju zemlje“ bi se pač dal nadomestiti s preprostejšim „v škrlatu neba in v soperi zemlje“. Po nepotrebnem je prelagatelj (str. 15) označil sina za „gobavega“, saj je gobavost povsem drugačna bolezen (lepra), za katero ljudje umirajo počasi, ne pa tako naglo, bliskovito, kakor se tukaj sicer opisuje. Zadrega in stiska prevajalčeva je ustvarila verz „ko sin moj boril se s smrtjo je in ni mogel umreti“, ki ga v izvorniku ni, ki pa je tudi v nasprotju z opisano situacijo. Bolj v skladu z izvornikom bi se dalo na str. 17 reči: „Morilni je angel z neba se vrnil, me našel brez solz, brez srca, otopelega že za nove nesreče“. Na str. 19 beremo:

„Deset dni prešlo je, deset noči —
na zvezde lahko bi že smrt odhitela;
deset dni prešlo je, deset spet noči —
že nada mi v srcu goreti začela.

Tedaj po otrocih zajoka plač žene —
in trideset dni je prešlo karantene.“

Naglica ali premajhna pozornost na opisano situacijo je zakrivila, da se je prevajalec tukaj spotaknil. Izvirnik riše tukaj nekako pavzo, oddih. Oče pripoveduje, kako je prešlo deset dni, ne da je kdo njegovih umrl, in zopet deset dni, tako da je že začel upati, da se je pomor v njegovi družini ustavil. Tudi žena je že bila prenehala s svojim silnim jokom za otroki, prvi izvirnik, in tako je bilo minilo že trideset — mirnih — dni karantene. Napačno prevedeni verz pa po nepotrebnem zmoti občutek oddiha, za katerim nastopi takoj še hujša tragika. Da je na isti strani ime najmlajše hčerke „Hatfe“ spremenjeno v „Hafte“, še ni tolika nesreča, prav pa vendarle ni. Medel in nejasen je (str. 25) verz: „Zakaj, le Bogu je dozdej očito“ nam. „In sedaj ju (najini srci) bo komaj sam Bog očistil“. Enako je premalo jasno na str. 27: „Zbudim se na štirideseti dan“ nam. „In zbudil sem se (zopet) za štirideset dni“ — ne konca ne kraja ni njegovega trpljenja.

Na koncu je prelagatelj še pristavil lep, z umevanjem in ljubeznijo spisan članek o Slowackem, ki je — tudi v „Očetu okuženih“ — „z bleskom svoje čudovite umetnosti postavil svetopisemski stolp mističnega zanosa poljske trpeče duše, ki v nadzemskem svetu išče opore za doseg narodne svobode, katero more doseči le napor več pokolenj.“

Risbe, ki se tekstu lepo prilagajo, in lepa tiskarska oprema dela iz tega delca v današnjih časih prav simpatičen pojav na našem knjižnem trgu. J. Glonar

Koledar Cankarjeve družbe 1940. Poleg običajnega koledarskega gradiva je v koledarju dovolj poučnega in zabavnega čtiva. Morda največ hvaležnih čitateljev bo našla Čapkova duhovita kozerija o Angleški. Škoda, da ni izšla cela! Tudi Grobeljškovo pravljico „Čarobna očala“, ki je pisana z očitno naslonitvijo na Wolkerjeve socialne pravljice, in Vukovo humoresko „Zasejan“, bodo radi čitali. Največja teža koledarja je na kratkih razpravah in člankih o gospodarstvu (po Bičaniću), o ameriških Slovencih (Medvešek), o pesmi in knjigi med ljudstvom (Kreft), o srečanju z Aškercem (Tone Maček), o cerkvah po Sloveniji. Zanimala bo gotovo tudi reportaža „Otok brez moških“. In podobnega več. Za pesmi v koledarju je skrbel Karlo Horvat v slogu slovenskih socialnih pesmi, ki se poslužujejo večidel črno-bele manire.

Koledar je opremljen z mnogimi slikami — fotografijami, ki ilustrirajo vsebino. Včasih je bil Koledar Cankarjeve družbe po svojih umetniških reprodukcijah visoko nad koledarji ostalih naših ljudskih knjižnih založb. Letošnji se je tej tradiciji izneveril. Tudi idejne članke je zamenjalo lažje čtivo, pač zato, ker so bili uredniki prepričani, da ena politično ideološka knjiga (Dermota) zadostuje.

Jaroslav Dolar

Herman Wendel: Marseljeza. Politična in kulturna zgodovina Francije od francoske revolucije naprej, gledana skozi prizmo pesmi, roman, ki zajema eno stoletje in pol in katerega glavni junak je pesem — oboje je ta knjiga. In priznati moramo, da je ta zgodovinski roman, ki sloni na samih dokumentih in ki se le redko zateka v pisateljevo fantazijo, čudovito zanimiv. V živih in značilnih slikah se razvija pred našimi očmi ena in pol stoletna borba francoskega naroda za demokratske svoboščine, za narodno in socialno pravico in vso to borbo spremlja zdaj glasneje, zdaj zopet bolj tiho revolucionarna melodija revolucionarne pesmi. Saj je bila marseljeza nekaj preizkusni kamen, na katerem se je preizkušala francoska demokracija, kajti med samosilniki in marseljezo je divjala vojna, v kateri je še zmirom zmagala marseljeza — francosko ljudstvo.

Tako gleda Herman Wendel na politično zgodovino Francije. Marseljeza mu je živa oseba, ki se rodi le slučajno v glavi Rougeta de Lisle („O, samo slabotna posoda brez volje je, ki se razlije vanjo duh vsega, od svobode pijanega naroda; nenavadna ura ga dvigne na vrhunec — njega, ki je bil dotlej samo povprečen popotnik v dolini pesniških in glasbenih banalnosti.“ „... ker govori revolucionarna Francija skozi njegova usta.“ — str. 17.) Ta živa oseba — junakinja tega romana — pa se razvija in izpreminja svoj značaj — še danes ima nebroj obrazov od uradnega, pri katerem se dvigajo cilindri, pa do revolucionarnega, ki zadoni, kadar se zbirajo množice v boju za svoje pravice.

S prevodom te sodobne alegorije, ki kar prekipeva samega svežega borbenega optimizma, se je založnica vredno oddolžila jubileju Velike revolucije.

Jaroslav Dolar

Dr. Anton Dermota: Slovenski politični problemi. Izdaja političnih spisov moža, ki je že 25 let mrtev, je gotovo na prvi pogled tvegano početje. Saj slovi dnevna politika radi svoje le za trenutek preračunane aktualnosti! In zdi se, kakor da bo pač težko najti spojne točke z dobo, od katere nas loči velika vojna, prevrat in pojav novih gospodarskih ter političnih teorij, o katerih se v tistih časih ljudem še sanjati ni moglo. Dermotovi spisi, ki nam jih je izdala Cankarjeva družba ob 25 letnici avtorjeve smrti, sijajno zavračajo vse te in take pomisleke, ki bi jih morda imel bralec, preden bi se v knjigo poglobil. In kar je najbolj zanimivo: ti spisi pridobivajo toliko več na aktualnosti, kolikor bolj se spuščajo v vsakdanjo politiko in se oddaljujejo od zgolj teoretskega razglabljanja. Kakor da bi nam bili ti spisi nekako zrcalo, pri katerem se šele do konca zavemo, kako malo so se prilike pri nas izpremenile in kako smo živeli vsa ta leta nekako ob strani.

Izdajatelj je imel pri izdaji Dermotovih del dve možnosti: mogel jih je izdati kot vire za slovensko politično zgodovino, oziroma za zgodovino slovenske socialne demokracije z vsem znanstvenim aparatom, ki je za tako izdajo potreben, ali pa kot nekako ljudsko knjigo, iz katere naj bi črpali najširši krogi, ali vsaj idejni pristaši. Prva možnost je odpadla že radi okvira in namena založnice, morda tudi zato, ker bi zahtevala taka znanstvena izdaja strokovnjaka zgodovinarja za prireditelja. Sicer pa urednik sam pravi, da je bil navezan na obseg knjige in da je zbral samo take razprave, „ki so najbolj trajnega pomena in ob katerih bodo naši bralci z največjim pridom primerjali današnje razmere z dosedanjim našim političnim razvojem in iz tega primerjanja dobili pobude, da se bodo mogli lažje „bojevati na težki poti do cilja.“ Urednik se je torej odločil za drugo možnost.

Knjiga ima 114 strani teksta (12 Dermotovih razprav in 27 strani uvoda). V tako ozkem okvirju je seveda težko izbirati spise po važnosti in po časovni bližini. Razpravljanje o večji ali manjši upravičenosti tega ali onega članka v knjigi bi pač ne prineslo bog ve kakih uspehov. Urednik se je odločil za nekako srednjo pot: nekaj več ali manj splošnega in nekaj specifično slovenskega in občasnega. V uvodu pa je skušal Dermoto s pričevanjem njegovih sodobnikov čitatelju kar se da približati, narahlo označiti njegovo delo in življenje ter orisati tedanji čas. V splošnem pa ostaja urednik v ozadju ter se zadovoljuje večidel s citati. Le enkrat se spusti v rahlo kritiko Dermotovih nazorov, ko pravilno opozarja na dejstvo, „da Dermota in tovariši niso povsem razumeli in poznali historičnega, oziroma dialektičnega materializma, ki je boljši izraz za ta nauk“ in nekaj vrst pozneje: „Dermota in prijatelji so pač takrat Marxa bolj poznali iz

Masarykovih kritik kakor iz njegovih lastnih del.“ (Str. 20) Vsekakor je ta knjiga člankov najvdanejšega Masarykovega učenca iz tega vidika izredno zanimiva, saj označuje celo dolgo dobo slovenske socialne demokracije, ki se je le počasi razvijala v „čisto“ marksistično stranko. Vsa knjiga je zanimivo izpričevalo o prehodu Masarykovih učencev v socialno demokracijo in o postopnem pronicanju Marxovih idej med Slovence. Kdor bo pisal zgodovino slovenske socialne demokracije, bo imel važno nalogo, da ugotovi, katere Marxove ideje in formulacije so prodrle preje in katere so prodrle pozneje med nas.

V teku svojega publicističnega dela je Dermota zasledoval pač vse javne pojave med Slovenci in zanimivo je, da so marsikatero formulacije ostale danes prav tako sveže, kakor so bile tedaj. Dalo bi se celo reči, da je marsikedar boljše videl kakor nekateri slovenski politiki 20 let po njem. Naravnost klasično jasne so njegove misli o jugoslovanstvu, ki jih je vredno ponatisniti.

„... ali se bi tkz. nemški naval ustavil pred hrvaškim, oziroma „jugoslovanskim“ narodom? Ali bi mogli zagovarjati pred vestjo ti rodoljubni pesimisti, da bi pustili ob strani stotisoče štajerskih in koroških Slovencev — pač samo zato, da bi Slovenci iz Kranjske imeli komodnejšo eksistenco v jugoslovanskem morju? Izjavljam: Če naj bi se za idejo jugoslovanskega edinstva propaganda vršila na ta način, da se vzbuja narodni pesimizem in malodušno naziranje, da smo Slovenci obsojeni eo ipso poginiti kot narod ali kot pleme, pa moramo z vso odločnostjo to propagando pobijati kot škodljivo. Jugoslovansko edinstvo bó izvršljivo le na podlagi enakopravnosti in enakovrednosti — osobito kulturne — vseh plemen katera naj obsega, pa nič drugače. Protí temu načelu pa je večina naših jugoslovanskih prorokov doslej grešila.“ („Slovenstvo in jugoslovanstvo“ — 1912 — str. 85, 86.)

Čeprav razprave ne potrebujejo bog ve kakih komentarjev za razumevanje tistih prilik, v katerih so nastale, bi bile nekatere opombe tu pa tam vendarle umestne. Tudi idejno bi ostrejša ločitev Masarykovih in Marxovih formulacij v opombah bila preprostemu čitatelju v korist. Že nekoliko zastareli jezik, ki ga urednik ni izpreminjal oziroma „moderniziral“, priča o prevelikem spoštovanju do avtorja. To spoštovanje bi bilo pri korigiranju bolj na mestu!

Jaroslav Dolár

Vodnikova pratika. Vsega je v njej od zanimivih potopisov pa do raznih poučnih in aktualnih člankov. Tudi lahkega „koledarskega“ leposlovja je v njej dovolj. Sicer pa Vodnikova pratika ni namenjena tako izključno enemu sloju kakor koledarji obeh drugih ljudskih založb, zato mora biti še bolj pestra in raznolika, da utegne vsak najti nekaj zase. Knjiga je opremljena s fotografijami in z nekaterimi Pirnatovimi ilustracijami.

Jaroslav Dolár

